GEORGES PEREC

VRSTE PROSTORA

Georges Perec (1936-1982) bio je jedan od najoriginalnijih umova dvadesetog stoljeća, čovjek kojega je Italo Calvino hvalio kao "tako jedinstvenu književnu osobnost kojoj apsolutno nitko nije nalik."

PSEFIZMA
meandar

ISBN 953-206-186-X
9 789532 061864

GEORGES PEREC

PSEFIZMA
meandar

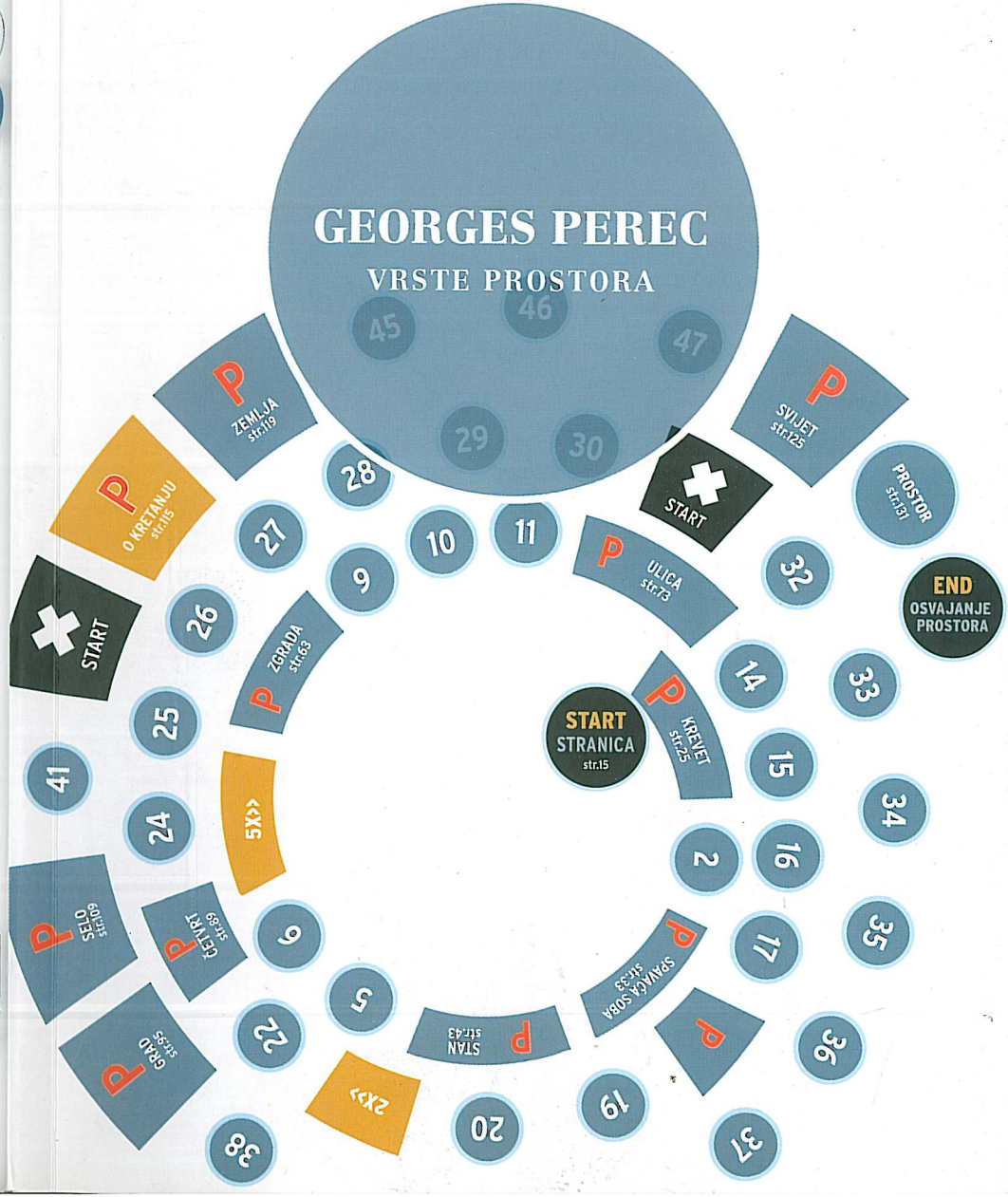

Biblioteka PSEFIZMA specijalizirana za teoriju arhitekture utemeljena je 1995. i imenovana po najstarijem europskom očuvanom urbanističkom dokumentu, grčkom natpisu uklesanom u kamenu ploču u 3. st. prije Krista, pronađenom na području Lumbarde na otoku Korčuli. PSEFIZMA se danas čuva u arheološkom muzeju u Zagrebu.

Nakon VRSTA PROSTORA Georgesa Pereca sljedeća knjiga Biblioteke PSEFIZMA u okviru naklade MEANDAR biti će CIRISKA POVELJA, jedan od najistaknutijih naslova edicije IT Revolution in Architecture u kojoj Peter Eisenman, Derrick de Kerchove, Furio Barzon, Gerhard Schmitt i urednik edicije Antonino Saggio razmatraju utjecaje novih digitalnih tehnologija na oblikovanje okoliša današnjice.

Krešimir Rogina,
urednik Biblioteke PSEFIZMA

GEORGES PEREC
VRSTE PROSTORA

BIBLIOTEKA PSEFIZMA
GEORGES PEREC: VRSTE PROSTORA, PRIJEVOD DJELA **ESPÈCES D'ESPACES**
NAKLADNIK **MEANDAR** HR-10 000 ZAGREB NOVA VES 5
ZA NAKLADNIKA **IVANA PLEJIĆ**
GLAVNI UREDNIK **BRANKO ČEGEC**
UREDNIK BIBLIOTEKE **KREŠIMIR ROGINA**
LEKTURA / KOREKTURA **NANA MOFERDIN**
DESIGN **°BESTIAS**
LAYOUT **MEANDAR**
TISAK **KIKA-GRAF**

COPYRIGHT © EDITIONS GALILÉE 1974/2000
COPYRIGHT ZA HRVATSKI PRIJEVOD © PSEFIZMA, MEANDAR 2005
ISBN 953-206-186-X

CIP - KATALOGIZACIJA U PUBLIKACIJI
NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA - ZAGREB

UDK 821.133.1-4=163.42

PEREC, Georges
Vrste prostora / Georges Perec ;
prevela s francuskoga Petra Matić. -
Zagreb : Meandar, 2005. - (Biblioteka
Psefizma)

Prijevod djela: Espèces d'espaces.

ISBN 953-206-186-X

450530046

PRINTED IN CROATIA 2005

GEORGES PEREC
VRSTE PROSTORA

S francuskoga prevela
Petra Matić

meandar

PSEFIZMA

Molimo umetnuti

Prostor u kojem živimo nije ni neprekidan ni beskrajan ni homogen ni izotropan. No znamo li točno gdje se lomi, gdje se savija, gdje se prekida i gdje se spaja? Nejasno osjećamo pukotine, zjevove, točke trenja; katkad imamo neodređen dojam da na mjestima zapinje, puca ili da se sudara. Rijetko želimo saznati nešto više i najčešće prelazimo s jednog mjesta na drugo, iz jednog prostora u drugi, a da se i ne sjetimo izmjeriti prostorne razmake ili o njima voditi računa. Nije problem osmisliti prostor, a još manji preoblikovati ga (danas ima i previše dobronamjernih ljudi kojima je posao promišljati okoliš...), nego ga istražiti, ili, još banalnije, iščitati ga; naime, ono što nazivamo svakidašnjošću nije bjelodano nego mutno, poput oblika sljepoće ili načina anestezije.

Ova knjiga, dnevnik jednog korisnika prostora, razvila se iz ovih polaznih tvrdnji.

G. P.

VRSTE PROSTORA

Pierreu Getzleru

Slika 1. Karta oceana (iz *The Hunting of the Snark*[1] Lewisa Carrolla)

[1] *Lov na snarka.* (Op. prev.)

PROSTOR
OTVORENI PROSTOR
ZATVORENI PROSTOR
KAZNENI PROSTOR
MANJAK PROSTORA
OGRANIČEN PROSTOR
SLOBODNI PROSTOR
ŽIVOTNI PROSTOR
PROSTOR ZA KRITIKU
OTKRIVENI PROSTOR
OTKRIVANJE PROSTRANSTAVA
NEISTRAŽENI PROSTOR
OSVAJANJE SVEMIRSKIH PROSTRANSTAVA
POLOŽAJ U PROSTORU
PROSTORNA PROJEKCIJA
EUKLIDSKI PROSTOR
TOPOLOŠKI PROSTOR
METRIČKI PROSTOR
TRODIMENZIONALNI PROSTOR
PROSTORNA GEOMETRIJA
PROSTORNA REŠETKA
ZAKRIVLJENI PROSTOR
MJERENJE PROSTORA
ZRAČNI PROSTOR
PROSTOR IZ SNOVA
PROSTORVRIJEME

MRTVI PROSTOR
PROSTORNOST
BESKRAJNO PROSTRANSTVO
ZAMIŠLJENI PROSTOR
PROSTORIJA
NEZDRAVI PROSTOR
STAMBENI PROSTOR
POSLOVNI PROSTOR
KNJIŽEVNI PROSTOR
MUZEJSKI PROSTOR
DRUŠTVENE PROSTORIJE
BRISANI PROSTOR
PROSTOR DISKRECIJE
KRETANJE U PROSTORU
PRAZAN PROSTOR
PROSTOR DUŠE
IZGUBLJEN U PROSTORU
RAZLOMLJEN PROSTOR
UREĐEN PROSTOR
STVARAN PROSTOR
PROSTORNA UDALJENOST
PROSTORNO PRIKAZIVANJE
OKOLNI PROSTOR
RUBOVI PROSTORA
PUSTINJSKO PROSTRANSTVO
ZRAKOPRAZNI PROSTOR

Predgovor

Tema ove knjige nije prazan prostor nego ono što je oko njega ili u njemu (vidi sl. 1). Isprva to i nije bogzna što: ništavilo, neopipljivost i gotovo nematerijalnost: prostranstvo, eksterijer, ono što je izvan nas i u čemu se krećemo, okolina, prostor koji nas okružuje.

Prostor. Ne toliko beskrajna prostranstva čija nijemost, protežući se unedogled, naposljetku pobuđuju nešto poput straha, ni već gotovo pripitomljeni međuplanetarni, međuzvjezdani ili međugalaktički prostori, nego mnogo bliži prostori, bar u načelu: naprimjer gradovi ili sela, hodnici podzemne željeznice ili javni park.

Živimo u prostoru, u tim prostorima, u tim gradovima, na tim selima, u tim hodnicima i u tim parkovima. Naizgled nam je to očito. Možda bi zaista i trebalo biti očito. Ali nije, ne razumije se sâmo po sebi. Naravno, stvaran je, pa zato po svoj prilici i racionalan. Opipljiv je. Čak nam dopušta da se prepustimo sanjarenju. Ništa nas, naprimjer, ne sprečava da zamislimo nešto što nisu ni gradovi ni sela (a ni predgrađa), ili pak hodnike podzemne željeznice koji bi istovremeno bili i parkovi. Nitko nam ne brani da zamislimo podzemnu na selu (jednom sam čak vidio reklamu na tu temu, ali to su ipak reklamne kampanje[2]). No jedno je sigurno: veoma davno, tako davno da se toga valjda više nitko ne sjeća, ničega ovoga nije bilo: ni hodnika, ni parkova, ni gradova, ni sela. Nije važno da saznamo kako smo dotle stigli; moramo samo uvidjeti da smo stigli i da smo sad tu: nema jedinstvenoga prostora, lijepog prostora, lijepog okolnog prostora, lijepog prostora koji nas okružuje, nego kutaka prostora, te je jedan takav kutak hodnik podzemne željeznice, a drugi javni park. Treći je pak (ovdje dolazimo

[2] Franc. *campagne*: selo, ladanje; kampanja. (Op. prev.)

do mnogo posebnijih prostora), isprva prilično skromna opsega, dosegao kolosalne razmjere i postao Pariz, dok je njemu susjedni prostor, iako na početku nije nužno imao manje potencijale, ostao samo Pontoise. Jedan mnogo veći i otprilike šesterokutna oblika okružili su debelom isprekidanom crtom (nebrojeni događaji, od kojih su neki bili osobito teški, dogodili su se jedino u svrhu ucrtavanja te isprekidane crte), pa su odlučili da sve što se nalazi *unutar* isprekidane crte oboje ljubičastom i nazovu Francuskom, a sve što se nalazi *izvan* isprekidane crte oboje drugom bojom (no prostori izvan spomenutog šesterokuta nisu imali ni najmanju želju da budu jednako obojeni: ovaj komad prostora želio je svoju boju, onaj je želio svoju, odakle i glasoviti topološki problem četiriju boja koji ni do danas nije riješen) i nazovu drugačije (zapravo, dugo godina odlučno su zahtijevali da komadi prostora koji nisu pripadali gore spomenutom šesterokutu, a nerijetko su od njega bili čak veoma udaljeni, budu obojeni ljubičasto, pa tako i da se zovu Francuskom, no takvo se stanje u većini slučajeva nije održalo).

Ukratko, prostori su se umnažali, komadali i postajali međusobno različiti. Danas ih ima svih veličina i vrsta, za sve potrebe i namjene. Živjeti znači prelaziti iz jednog prostora u drugi dajući sve od sebe da se negdje ne bubnemo.

Ili, ako vam je ovako draže:

PRVI ČIN

Ton: Na sjeveru – ništa. Na jugu – ništa.
Na istoku – ništa.
Na zapadu – ništa.
U središtu – ništa.

Zastor se spušta. Kraj prvog čina.

DRUGI ČIN

Ton: Na sjeveru – ništa. Na jugu – ništa.
Na istoku – ništa.
Na zapadu – ništa.
U središtu – šator.

Zastor se spušta. Kraj drugog čina.

TREĆI I ZADNJI ČIN

Ton: Na sjeveru – ništa. Na jugu – ništa.
Na istoku – ništa.
Na zapadu – ništa.
U središtu – šator,
a ispred šatora
posilni,
lašti par čizama
LAŠTILOM "LION NOIR"!

Zastor se spušta.

Kraj trećeg i zadnjeg čina.

Nepoznati autor. Naučio oko 1947, prisjetio se 1973.

Ili pak:

U Parizu je ulica;
u toj ulici je kuća;
u toj kući je stubište;
u tom stubištu je soba;
u toj sobi je stol;
na tom stolu je stolnjak;
na tom stolnjaku je kavez;
u tom kavezu je gnijezdo;
u tom gnijezdu je jaje;
u tom jajetu je ptica.
Ptica prevrnu jaje;
jaje prevrnu gnijezdo;
gnijezdo prevrnu kavez;
kavez prevrnu stolnjak;
stolnjak prevrnu stol;
stol prevrnu sobu;
soba prevrnu stubište;
stubište prevrnu kuću;
kuća prevrnu ulicu;
ulica prevrnu grad Pariz.

Dječja pjesma iz Les Deux-Sèvresa.
Paul Éluard,
Poésie involontaire et poésie intentionnelle.

STRANICA

Pišem kako bih se prelistao.
HENRI MICHAUX

1

Pišem...

Pišem: pišem...

Pišem: "Pišem..."

Pišem da pišem...

Itd.

Pišem: bilježim riječi na stranicu.

Slovo po slovo tekst se uobličuje, utvrđuje, učvršćuje, ukorjenjuje, skamenjuje:

Redak koji je prilično v

o

d

o

r

a

v

a

n

sliježe se na bijeli list papira, zacrnjuje neispisan prostor, daje mu smjer, vektorizira ga:

slijeva na desno

o
d
o
z
g
o

p
r
e
m
a

d
o
lj
e

Prije nije bilo ničega ili gotovo ničega; poslije nema bogzna što, samo nekoliko znakova, no dovoljno da postoji gore i dolje, početak i kraj, lijevo i desno, prednja i stražnja strana.

2

Prostor lista papira (veličina određena međunarodnim standardom koji se rabi u javnim službama i prodaje u svim papirnicama) ima

površinu od 623,7 četvornih centimetara. Da ispunite jedan četvorni metar, trebate ispisati nešto više od šesnaest stranica. Pod pretpostavkom da je prosječni format knjige 21 puta 29,7 centimetara, kad bismo operušali sva tiskana djela koja se čuvaju u Nacionalnoj knjižnici i pažljivo složili stranice jedne do drugih, mogli bismo potpuno prekriti ili otok Sainte Hélène ili Trazimensko jezero.
Također bismo mogli izračunati broj hektara šume koje je trebalo posjeći kako bi se proizveo papir za tiskanje djela Alexandrea Dumasa (Oca) koji si je, podsjetimo se, dao izgraditi toranj na čiji je svaki kamen bio uklesan naslov jedne od njegovih knjiga.

3

Pišem: nastavam svoj list papira, popunjavam ga, njime kročim. Stvaram *praznine*, *razmake* (skokove u značenju: isprekidanosti, odlomke, prijelaze).

Pišem
na
margini.

Idem
u novi red. Upućujem na bilješku u dnu stranice[3].

Uzimam novi list.

[3] Rado pišem bilješke u dnu stranice, čak i kad ondje nemam ništa osobito pojasniti.

4

Malo je događaja koji ne ostave bar neki pisani trag. Gotovo sve u određenom trenutku prijeđe preko lista papira, stranice dnevnika, lista rokovnika ili bilo kojeg drugog slučajnog medija (karte podzemne, margine novina, kutije cigareta, poleđine omotnice, itd.) na koji se upisuju, promjenjivom brzinom i raznim tehnikama koje ovise o mjestu, vremenu i raspoloženju, različiti elementi od kojih se sastoji svakodnevica: u mom slučaju (a ja sam nesumnjivo i predobar primjer jer je jedna od mojih glavnih aktivnosti upravo pisanje), to ide od adrese pribilježene u letu, na brzinu zabilježena dogovora, ispisanog čeka, omotnice ili paketa, pomno sastavljena službenog pisma, zamornog ispunjavanja formulara (porezne prijave, bolesničkog lista, zahtjeva za plaćanje plina i struje trajnim nalogom, zahtjeva za pretplatu, ugovora, najma, klauzule, potvrde, itd.) do popisa potrepština koje hitno moram kupiti (kavu, šećer, pijesak za mačku, Baudrillardovu knjigu, žarulju od 75 vata, baterije, rublje, itd.), od prilično zaribanog rješenja križaljke Roberta Scipiona do primjerka teksta kojeg sam napokon prepisao u čisto, od bilješki s nekakvog predavanja do na brzinu naškrabanih zamisli koje bi mi mogle poslužiti (igra riječi, dosjetka, igra slova, ili ono što obično zovemo "idejom"), od spisateljskog "posla" (pisati, da, sjesti za stol i pisati, sjesti za pisaću mašinu i pisati, pisati cijeli dan ili cijelu noć, skicirati plan, ispisivati velika I i mala a, pisati prve verzije, stavljati jednu riječ pokraj druge, gledati u rječnik, prepisivati, pročitavati, precrtavati, izbacivati, ponovno pisati,

svrstavati, pronalaziti, čekati inspiraciju, iz nečega što i dalje zvuči kao nepovezano lupetanje pokušavati izvući nešto što će nalikovati tekstu, u tome uspjeti, u tome ne uspjeti, smiješiti se [katkad], itd.) do jednostavno – posla (elementarnog, alimentarnog): u časopisu koji u kratkim crtama sadrži sve ostale s područja znanosti o živim bićima (*life sciences*) obilježavati naslove koji bi mogli zanimati istraživače kojima sam zadužen osigurati bibliografsku dokumentaciju, sastavljati indekse, skupljati reference, lektorirati tekstove, itd.
I tako dalje.

5

Tako počinje prostor, samo riječima, znakovima zapisanima na praznoj stranici. Opisati prostor: imenovati ga i ucrtati, poput crtača portulana koji su obale načičkavali imenima lukâ, imenima rtova, imenima zaljeva, sve dok kopno od mora nije bilo odijeljeno neprekinutom vrpcom teksta. Nije li Alef, to borgesovsko mjesto u kojem je cijeli svijet istovremeno vidljiv, isto što i abeceda?

Inventariziran prostor, zamišljen prostor: prostor počinje ovom kartom modelom koja je u starim izdanjima ilustriranog *Le Petit Laroussea* na 60 četvornih centimetara predstavljala oko 65 čudesno skupljenih i namjerno apstraktnih zemljopisnih pojmova: evo pustinje s oazom, vadijem i šotom, evo izvora i potoka, bujice, pritoka, kanala, utoka, rijeke, estuarija, ušća i delte, evo mora s otocima, otočjem, otočićima,

grebenima, hridima, školjima, pješčanim prudom, a evo i tjesnaca i prevlake, poluotoka i drage, i vrata i zaljeva i zatona, rta i uvale, jezička i promontorija, evo lagune i litice, evo dina, evo plaže, i bara i močvara, evo jezera, evo i planina, vrha, ledenjaka, vulkana, planinskog ogranka, obronka, prijevoja, klanca, evo ravnice, platoa, brijega i brežuljka, evo grada sa svojim pristaništem, lukom i svjetionikom...

Privid prostora, samo opravdanje za popis nazivâ: ali ne trebamo ni zatvoriti oči, a prostor koji su prizvale riječi, koji postoji samo u rječniku i na papiru, već oživljuje, napučuje se, popunjava se: duga kompozicija teretnih vagona koju vuče parna lokomotiva prelazi nadvožnjak; riječne brodice natovarene šljunkom sijeku kanale; male jedrilice manevriraju na jezeru; veliki prekooceanski brod uz pratnju tegljača ulazi u luku; djeca se igraju loptom na plaži; Arapin s velikim slamnatim šeširom kaska na svome magarcu sjenovitim stazama oaze...

Ulice grada pune su automobila. Kućanica s turbanom klofa tepih na prozoru. U malim vrtovima predgrađa deseci rasadničara okresuju voćke. Vojna jedinica postrojila se na pozdrav dok dužnosnik okićen trobojnom lentom otkriva kip generala.

Na pašnjacima su krave, u vinogradima vinogradari, u šumama drvosječe, u planinama alpinisti povezani užetom. Poštar na biciklu mukotrpno se uspinje zavojitom cesticom. Na obalama rijeke su pralje,

uz rubove ceste cestari i seoske žene koje hrane kokoši. Djeca izlaze na školsko dvorište držeći se po dvoje. Secesijska vila sama stoji među staklenim neboderima. Na prozorima su zastorići sitnoga kariranog uzorka, na terasama kafića sjede gosti, mačka se grije na suncu, gospođa natovarena vrećicama zove taksi, vojnik čuva stražu pred upravnom zgradom. Smetlari pune kamione za smeće, žbukači fasada montiraju skele. Dadilje na trgovima, bukinisti duž dokova; pred pekarom je red, jedan gospodin šeće psa, drugi sjedi na klupi i čita novine, treći promatra radnike kako ruše blok kuća. Policajac regulira promet. U krošnjama ima ptica, na rijeci lađara, duž obzidanih obala ribiča. Kitničarka diže željeznu zavjesu na svome dućanu. Ima kestenjara, čistača kanalizacije, prodavača novina. Ima ljudi u kupnji.
Revni čitatelji čitaju u knjižnicama. Profesori drže nastavu. Učenici hvataju bilješke. Knjigovođe nižu stupce brojki. Pekarski šegrti kremom nadijevaju kolače s putrom. Klaviristi vježbaju ljestvice. Duboko zamišljeni i koncentrirani, pisci za svojim stolovima nižu riječi.

Idilična slika. Umirujući prostor.

KREVET

Dugo sam lijegao na pismena.

PARCEL MROUST*

* Igra koja se temelji na prvoj rečenici sjajnog Proustovog romana *U potrazi za izgubljenim vremenom*, a koja glasi: "Dugo sam na počinak odlazio rano."

1

List papira koristimo u smjeru njegove duže stranice. Isto vrijedi i za krevet. Krevet (ili, ako hoćete, krpe[4]) je pravokutni prostor veće duljine nego širine u ili na kojem obično ležimo po duljini. Kreveta u kojima spava mnogo ljudi ima samo u bajkama (o Palčiću, njegovoj braći i sedam divovih kćeri, naprimjer) ili u izvanrednim i obično veoma teškim situacijama (progoni, dani nakon bombardiranja, itd.). Makar ga koristili za ono čemu obično služi, kad više osoba spava u istome krevetu gotovo uvijek je znak da nešto nije u redu: krevet je predviđen za noćni odmor jedne ili dviju osoba, ali ne više od toga.

Krevet je, dakle, u prvom redu individualni prostor, osnovni prostor tijela (krevet-monada), kojeg ima pravo zadržati i najzaduženiji čovjek: ovrhovoditelji nemaju pravo zaplijeniti *vaš* krevet; to također znači – što lako možemo provjeriti u praksi – da imamo samo jedan krevet koji je *naš*; kada u kući ili stanu ima još kreveta, kažemo da su to kreveti za goste ili priručni kreveti. Očigledno dobro spavamo samo u svome krevetu.

[4] Neprevodiva igra riječi: franc. *page*, f. – stranica; *page*, m. – krevet, krpe, prnje. (Op. prev.)

2

Lit = île[5]
MICHEL LEIRIS

Ležeći potrbuške na svome krevetu pročitao sam *Dvadeset godina poslije*, *Tajanstveni otok* i *Jerryja otočanina*. Krevet se pretvarao u trapersku kolibu, čamac za spašavanje na pobješnjelu oceanu, baobab kojemu prijeti požar, šator kojeg sam podigao u pustinji ili zgodnu pukotinu tik do koje bi prošli neprijatelji ne primijetivši me.

Mnogo sam proputovao ležeći u svome krevetu. Živež su mi bile kocke šećera koje bih krao u kuhinji i sam skrivao ispod uzglavlja (greble su me...). Uvijek sam se bojao – i to nasmrt!, unatoč zaštiti pokrivača i jastuka.
Krevet: mjesto neizrečene prijetnje, prizorište opreka, prostor osamljena tijela preplavljenog kratkotrajnim haremima, izdvojen prostor žudnje, nevjerojatno mjesto na kojem sam uhvatio korijen, prostor sna i edipovske čežnje:
Sretan je onaj tko može bez straha i kajanja spavati
U očinskom krevetu, masivnom i časnom,
Gdje svi su njegovi rođeni i umrli.

José Maria de Heredia
Trofeji

[5] Krevet = otok. Leiris smatra da su ove dvije riječi bliske zvukom povezane i značenjem. (Op. prev.)

3

Volim svoj krevet. Imam ga nešto više od dvije godine. Prije je pripadao jednoj prijateljici koja se preselila u tako sićušan stan da je njezin krevet, iako posve ortodoksnih dimenzija, jedva stao u sobu kojoj je bio namijenjen, pa ga je zamijenila za moj tadašnji krevet koji je bio nešto malo uži.
(Jednom ću, između ostalog, napisati i povijest svojih kreveta [vidi sljedeće poglavlje]).

Volim svoj krevet. Volim ležati ispružen na svome krevetu i spokojno promatrati strop. Tome bih drage volje posvetio najveći dio vremena (osobito jutara) da me navodno hitniji poslovi (popis je prezamoran da bih ga sastavljao) tako često u tome ne sprečavaju. Volim stropove, volim sadrene vijence i ruže: često mi služe kao muze, a zamršene štukature lako me prenose u labirinte koje tkaju priviđenja, ideje i riječi. Ali više nitko ne obraća pozornost na stropove. Rade ih očajno pravocrtne, ili ih, još gore, nagrđuju takozvanim lažnim gredama.

Kao uzglavlje dugo sam imao široku dasku. Osim krute hrane (obično nisam gladan kad ostanem u krevetu), ondje sam na okupu imao sve što mi je bilo nužno, i od potrebnih i od beskorisnih stvari: bocu mineralne vode, čašu, jedne škarice za nokte (nažalost okrnjene), zbirku križaljki već spomenutog Roberta Scipiona (koristim ovu priliku kako bih mu uputio sićušnu primjedbu: u 43. križaljci te zbirke, koja

je inače izvrsna, podvalio je dva *m* u riječi *néanmoins*, što, naravno, znači da je pripadajuća vodoravna riječ pogrešna (ne možete samo tako napisati *assomnoir*), što ozbiljno dovodi u pitanje rješenje križaljke), paket papirnatih maramica, četku s tvrdim čekinjama kojom sam dlaci svoje mačke (bolje rečeno, mačka) davao sjaj kojemu su se svi divili, telefon zahvaljujući kojemu ne samo da sam mogao obavijestiti prijatelje o svome zdravstvenom stanju, nego i odgovoriti na nebrojene upite da nisam tvrtka Michelin; zatim potpuno tranzistorizirani radio-prijemnik, koji je, po sav dan, ako mi se prohtjelo, emitirao različitu glazbu isprekidanu mrmorenjem informacija o prometnim gužvama, nekoliko desetaka knjiga (jedne koje sam htio pročitati, ali nikako da to učinim, druge koje sam neprestano prečitavao), stripove, hrpe novina, potpun pušački pribor, različite notese, blokove, bilježnice i zasebne listove papira, budilicu – logično, bočicu Alka-Seltzera (praznu) i bočicu aspirina (napola punu ili napola praznu, kako vam je draže), još jednu bočicu Céquinyla (lijek protiv gripe: gotovo nenačet), naravno, svjetiljku, brojne letke koje nikako da bacim, pisma, nalivpera, kemijske (i jedne i druge često istrošene...), olovke, jedno šiljilo, gumicu (tri posljednja artikla služila su mi za rješavanje spomenutih križaljki), oblutak koji sam pokupio na plaži u Dieppeu, još nekoliko sitnih uspomena i jedan poštanski kalendar.

4

Još nekoliko banalnih stvari:

Više od trećinu života provodimo u krevetu.

Krevet je jedno od rijetkih mjesta na kojemu smo otprilike u vodoravnu položaju. Druga imaju mnogo užu namjenu: operacijski stol, klupa u sauni, ležaljka, plaža, kauč kod psihoanalitičara...

Tehnike spavanja: mišljenje da je ležeći položaj posve prirodan potpuno je netočno (Marcel Mauss, "Tehnike tijela", *Sociologie et anthropologie*, str. 378 – vrijedilo bi navesti cijeli odlomak, koji je, na moju veliku žalost, presažet).

Pročitati: Flusser, V. "Du lit"[6], *Cause commune 2*, br. 5, 21-27 (1973).

A visaljka? A slamarica? A okviri kreveta? A ormarni kreveti? A divani duboki poput grobova? A bolesnički ležajevi? A kreveti u spavaćim kolima? A sklopivi kreveti? A vreće za spavanje prostrte na madracima za napuhavanje položenim na zemljani sag?

[6] O krevetu

SPAVAĆA SOBA

1

Ulomci djela u nastanku

Izvrsno se i veoma potanko sjećam svih mjesta na kojima sam spavao, osim onih iz najranijeg djetinjstva, do pred kraj rata, koja se sva stapaju u nerazlučivo sivilo školske spavaonice. Što se ostalih tiče, dok ležim, dovoljno je samo da zatvorim oči i malčice se potrudim zamisliti određeno mjesto kako bi mi u sjećanje gotovo istog trena navrle sve pojedinosti sobe – položaj vrata i prozora, razmještaj namještaja – štoviše, kako bih se gotovo fizički osjećao kao da ponovno ležim u toj sobi. Naprimjer:

ROCK (Cornwall)
Ljeto 1954.

Kad otvorite vrata, krevet je do njih s lijeve strane. Veoma je uzak, kao i cijela soba (centimetar više ili manje, širina kreveta plus širina vrata, sve u svemu, ne više od metar i pol), a nije ni mnogo duža. U nastavku kreveta stoji malen ormar za vješanje odjeće. Sasvim u dnu sobe prozor je koji se otvara okomito. Zdesna je toaletni stolić s mramornom pločom na kojem stoje lavor i vrč za vodu kojima se nisam mnogo služio. Gotovo sam siguran da je na lijevome zidu nasuprot krevetu bila uokvirena reprodukcija: ne bilo kakva litografija u boji, nego vjerojatno Renoir ili Sisley.

Pod je bio prekriven linoleumom. Nije bilo ni stola ni naslonjača, ali uz lijevi zid možda je stajala stolica: na nju sam bacao odjeću prije nego što bih legao; mislim da na njoj nisam sjedio – u sobu sam dolazio samo na spavanje. Bila je na trećem i zadnjem katu kuće; kad bih se kasno vraćao kući, morao sam se tiho penjati stubištem da ne probudim svoju stanodavku i njezinu obitelj.
Bio sam na praznicima, upravo sam bio položio maturu; trebao sam, zapravo, stanovati u pansionu koji je ugošćivao francuske gimnazijalce koje su roditelji poslali da usavrše engleski. Ali pansion je bio pun pa su me smjestili kod domaćih.
Svakoga jutra moja je stanodavka otvarala vrata i na pod uz krevet stavljala šalicu *morning tea* koji se pušio, a kojeg sam bez iznimke pio hladnog. Uvijek bih prekasno ustajao, tako da sam samo dva ili tri puta uspio na vrijeme stići na obilni *breakfast* koji su posluživali u pansionu.

Sigurno se svi sjećaju da je tog ljeta, nakon Ženevskih sporazuma i pregovora s Tunisom i Marokom, cijeli planet prvi put nakon nekoliko desetljeća okusio mir: takvo stanje trajalo je tek nekoliko dana i mislim da se otada nije ponovilo.

Uspomene me vežu za taj uski krevet, tu usku sobu, za tvrdokornu oporost prejakog i prehladnoga čaja: tog sam ljeta pio *pinks*, dupkom pune čaše džina oplemenjenog kapljicom angusture[7], prilično se neuspješno upucavao kćerki vlasnika predionice koji se nedavno bio

[7] Aromatična biljka ugodna oštra okusa porijeklom iz Venezuele. Koristi se i u medicinske svrhe. (Op. prev.)

vratio iz Aleksandrije, odlučio da ću postati pisac, uporno na seoskim harmonijima svirao jedinu melodiju koju sam ikada uspio naučiti: pedeset i četiri početne note jednog preludija Johanna Sebastiana Bacha, i to samo desnom rukom, jer ju je lijeva najčešće odbijala pratiti...

Prostor sobe koji sam prizvao u sjećanje dovoljan je da probudi, povrati i oživi najkratkotrajnije, najneznatnije uspomene jednako kao i one najbitnije. Samo osjetilna danost mog tijela u krevetu, samo topografska danost kreveta u sobi ponovno aktivira moje sjećanje, daje mu oštrinu i preciznost koju inače gotovo nikada nema. Kao što riječ koju smo sanjali tek što je stavimo na papir oživljava čitavo sjećanje na taj san, tako ovdje sama činjenica što znam da mi je zid bio zdesna, vrata pokraj mene slijeva (podigavši ruku, mogao sam dotaknuti kvaku), a prozor meni nasuprot (a toga se gotovo nisam ni morao prisjećati – samo sam se na nekoliko trenutaka ispružio zatvorenih očiju), u trenutku nasumce priziva more detalja, tako živih da mi zastaje dah. Djevojka lutkastih pokreta, čudovišno visoki Englez kojemu je nos išao blago ukoso (vidio sam ga još jednom u Londonu koji sam posjetio na tri dana na kraju mojega nazovilingvističkoga boravka – odveo me je u *pub* utopljen u zelenilu koji, nažalost, nikada kasnije nisam uspio pronaći i na promenadni koncert u Albert Hall, gdje sam bio ponosan što slušam, možda čak pod ravnanjem Sir Johna Barbirollija, koncert za usnu harmoniku i orkestar, napisan posebno za Larryja Adlera...), *marshmallows*, *Rock rocks* (šarene šećerne lizalice, specijalitet obalnih

turističkih gradića; najpoznatija je *Brighton Rock* koja je, osim igre riječi[8] (naime, u Brightonu ima stijena kao što u Étretatu ima litica), i naslov romana Grahama Greenea kojeg je čak i u Rocku bilo teško izbjeći), sive plaže, hladno more, šumovit krajolik sa starim kamenim mostovima na kojima kao da će se svaki čas pojaviti vilenjaci i tintilinići...

Budući da prostor sobe na mene djeluje kao *madeleine* na Prousta (pod čije sam okrilje nesumnjivo stavio cijeli ovaj projekt želeći da bude samo čista elaboracija šestog i sedmog odlomka prvog poglavlja prvog dijela [*Combray*] prvog toma [*Put k Swannu*] *Potrage za izgubljenim vremenom*), već prije nekoliko godina počeo sam, što sam iscrpnije i točnije mogao, inventorirati sva *Mjesta na kojima sam spavao*. Zasad ih još gotovo i nisam počeo opisivati, ali mislim da sam ih gotovo sve popisao: ima ih oko dvije stotine (svake im godine pridodajem tek nekih pet-šest novih – postao sam prilično kućni tip). Nisam još sasvim načistu na koji ću ih način klasificirati. Svakako neću kronološki. Sigurno neću ni abecednim redom (iako je to jedini poredak čiji izbor ne treba opravdavati). Možda prema zemljopisnom položaju, što bi naglasilo karakter "vodiča" ovoga djela. Možda ću ih ipak klasificirati tematski, što bi moglo uroditi nekom vrstom tipologije spavaćih soba:

1. *Moje* sobe
2. Spavaonice

[8] *Rock* (engl.): stijena, litica, kamen; vrsta tvrde šećerne lizalice. (Op. prev.)

3. Prijateljske sobe
4. Sobe za goste
5. Slučajna mjesta za spavanje (kauč, tapison + jastuci, tepih, ležaljka, itd.)
6. Vikendice
7. Unajmljene kuće
8. Hotelske sobe
   a. jeftini hotelčići, privatni apartmani i sobe
   b. luksuzni hoteli
9. Neuobičajeni uvjeti: noći u vlaku, zrakoplovu ili automobilu; noći na brodu; noći na dežurstvu; noći u policijskoj postaji; noći pod šatorom; noći u bolnici; neprospavane noći, itd.

U malo tih spavaćih soba proveo sam po nekoliko mjeseci, nekoliko godina; u većini sam proveo samo nekoliko dana ili sati; možda nepromišljeno tvrdim da bih se mogao sjetiti svake: kakav je bio uzorak tapeta sobe u hotelu "Lion d'Or" u Saint-Chély-d'Apcheru? (Ime ovog kotarskog središta Lozèrea, koje je mnogo neobičnije kad se izgovori nego kad je napisano, zbog nepoznatih mi je razloga odzvanjalo u glavi još od osmog razreda, te sam uporno tražio da se ondje zaustavimo.) Svakako, najveća otkrića očekujem od probuđenih sjećanja tih prolaznih soba.

2

Problemčić

Kad u nekoj sobi premjestimo krevet, možemo li reći da smo promijenili sobu? Ako ne, što možemo?
(*Cf.* topološka analiza)

3

Što znači stanovati u nekoj sobi? Znači li da si prisvajamo neko mjesto ako ondje stanujemo? Što znači prisvojiti si neko mjesto? Od kojeg trenutka neko mjesto doista postaje vaše? Da li kad stavite namakati tri para čarapa u plastični ružičasti lavor? Ili kad si podgrijete tjesteninu na plinskom kuhalu? Ili kad upotrijebite svaku rasparenu vješalicu iz garderobnog ormara? Ili kad na zid pribijete staru razglednicu s Carpacciovim "Snom svete Uršule"? Ili kad doživite pakao iščekivanja, ushićenja strasti, mučenje zubobolje? Ili kad na prozore stavite zavjese koje želite, zalijepite tapete i izbrusite parkete?

4

Mala dokona misao br. 1

Bilo koji vlasnik mačke reći će vam da one mnogo bolje stanuju u

kućama od ljudi. Znaju naći zgodne kutke čak i u najbeznadnije četvrtastim prostorima.

Mala dokona misao br. 2

Vrijeme koje prolazi (moja Povijest) stvara ostatke i nagomilava ih: fotografije, crteže, strvine već odavno sasušenih nalivperâ, košulje, nepovratno staklo i staklo pod kaucijom, ambalažu od cigara, limenke, gumice, razglednice, knjige, prašinu i drangulije – to ja zovem svojim blagom.

STAN

1

Dvije sam godine imao veoma staru susjedu. U zgradi je živjela sedamdeset, a udovica je bila šezdeset godina. Zadnjih godina života, otkako je slomila kuk, više nije išla dalje od odmorišta na svome katu. Kućepaziteljica ili jedan dječak iz zgrade išli su joj u nabavku. Nekoliko me puta zaustavila na stubištu da me upita koji je dan. Jednom sam joj išao po komad šunke. Dala mi je jabuku i pozvala me da uđem. Živjela je okružena veoma tmurnim namještajem, a vrijeme je provodila lašteći ga.

2

Prije nekoliko godina jedan je moj prijatelj planirao čitavih mjesec dana živjeti u međunarodnoj zračnoj luci a da ni jednom iz nje ne izađe (osim kad bi, budući da su sve međunarodne zračne luke po definiciji jednake, sjeo na zrakoplov koji bi ga odveo u neku drugu međunarodnu zračnu luku). Koliko znam, nikada nije ostvario taj plan, ali ne vidim što bi ga u tome moglo objektivno spriječiti: sve vitalne i većina društvenih aktivnosti bez teškoća se mogu odvijati unutar međunarodne zračne luke: ima dubokih naslonjača i sasvim udobnih klupa, te čak često prostorija za odmor gdje putnici na proputovanju mogu malo odrijemati; ima zahoda, tuševa, a često i sauna i turskih kupelji; frizera, pedikera, ambulanti, masera i fizioterapeuta, čistača cipela, ekspresnih kemijskih čistionica koje također nude usluge po-

pravljanja potpetica i kopiranja ključeva, urara i optičara; ima restorana, barova i kavana, prodavaonica kožne galanterije i parfumerija, cvjećarnica, knjižara, prodavaonica ploča, prodavaonica duhana i bombona, knjižara i fotografa; ima trgovina živežnih namirnica, kina, pošta, priručnih tajničkih službi i, naravno, mnoštvo banaka (jer danas gotovo da ne možete živjeti ako ne poslujete s nekom bankom).
Takav bi pothvat bio zanimljiv nadasve zbog svoje egzotičnosti – više prividna nego stvarna promjena navika i ritmova, mali problemi prilagodbe. Zacijelo bi ubrzo postao veoma zamoran; naposljetku, bio bi prelagan i samim tim ništa ne bi dokazao: ako tako gledate, zračna luka nije ništa drugo do trgovački centar i imitacija gradske četvrti, nudi manje ili više iste usluge kao hotel. Takav, dakle, pothvat ne bi konkretno upućivao ni na kakav praktičan zaključak, ni što se podrivanja ni što se prilagodbe tiče. U najboljem slučaju mogao bi poslužiti kao tema reportaže ili ideja za tkozna koji scenarij neke komedije.

3

Spavaća je soba prostorija u kojoj je krevet; blagovaonica je prostorija u kojoj su stol i stolice, često i kredenc; dnevna je soba prostorija u kojoj su naslonjači i kauč; kuhinja je prostorija u kojoj je štednjak i dovod vode; kupaonica je prostorija u kojoj je dovod vode iznad kade; kad ima samo tuš-kabinu zove se tuš; kad ima samo umivaonik zove se umivaonica; predsoblje je prostorija u kojoj najmanje jedna vrata

vode iz stana; ondje usto možete naći i vješalicu za kapute; dječja je soba prostorija u kojoj je smješteno dijete; spremište za metle je prostorija u koju odlažemo metle i usisavač; djevojačka soba je prostorija koju iznajmljujemo studentima.

Iz ovog nabrajanja, koje lako možemo nastaviti, možemo izvući dva bitna zaključka, koja navodim u obliku definicija:

1. Svaki stan sastoji se od nejednakog ali određenog broja prostorija.
2. Svaka prostorija ima specifičnu namjenu.

Ove je očiglednosti naizgled teško, ili radije smiješno, dovoditi u pitanje. Stanove grade arhitekti koji imaju precizne predodžbe o tome kako treba izgledati predsoblje, dnevna soba (salon, primaća soba), soba za roditelje, dječja soba, djevojačka soba, ostava, kuhinja i kupaonica. No, u začetku su sve prostorije više ili manje nalik jedna drugoj i nema svrhe filozofirati o modulima i ostalim tricama: uvijek su samo nekakve kocke, recimo pravokutni paralelopipedi; uvijek imaju bar jedna vrata, a također vrlo često i prozor; griju se, recimo, radijatorom i imaju jednu ili dvije utičnice (vrlo rijetko više njih, ali ako počnem o škrtosti građevinskih poduzeća, neću nikada završiti). Sve u svemu, soba je prilično podatan prostor.

Ne znam i ne želim znati gdje počinje a gdje završava funkcionalnost. No, u svakom slučaju čini mi se da prema današnjem modelu podjele stana funkcionalnost prati nedvosmisleni, sekvencijalni, bioritamski

slijed[9]: svakodnevne aktivnosti odgovaraju vremenskim cjelinama, a svaka vremenska cjelina odgovara jednoj prostoriji u stanu. Evo jednog modela koji gotovo uopće nije karikiran:

07.00	Majka ustaje i odlazi pripremiti doručak u	KUHINJU
07.15	Dijete ustaje i odlazi u	KUPAONICU
07.30	Otac ustaje i odlazi u	KUPAONICU
07.45	Otac i dijete doručkuju u	KUHINJI
08.00	Dijete uzima kaput u i odlazi u školu	PREDSOBLJU
08.15	Otac uzima kaput u i odlazi u ured	PREDSOBLJU
08.30	Majka se uređuje u	KUPAONICI
08.45	Majka uzima usisavač u i posprema (tako prolazi kroz sve prostorije u stanu, ali neću ih nabrajati)	SPREMIŠTU ZA METLE
09.30	Majka uzima košaru u i kaput u i odlazi u nabavku	KUHINJI PREDSOBLJU
10.30	Majka se vraća s tržnice i ostavlja kaput u	PREDSOBLJU
10.45	Majka kuha ručak u	KUHINJI

[9] Ovo je najljepša rečenica u knjizi!

12.15	Otac se vraća iz ureda i vješa kaput u	PREDSOBLJU
12.30	Otac i majka ručaju u (dijete ruča u školi)	BLAGOVAONICI
13.15	Otac uzima kaput u i opet odlazi u ured	PREDSOBLJU
13.30	Majka pere posuđe u	KUHINJI
14.00	Majka uzima kaput u i odlazi u šetnju ili u kupnju prije nego što će otići po dijete u školu	PREDSOBLJU
16.15	Majka i dijete vraćaju se i ostavljaju kapute u	PREDSOBLJU
16.30	Dijete jede užinu u	KUHINJI
16.45	Dijete ide pisati domaću zadaću u	DJEČJU SOBU
18.30	Majka priprema večeru u	KUHINJI
18.45	Otac se vraća iz ureda i ostavlja kaput u	PREDSOBLJU
18.50	Otac odlazi oprati ruke u	KUPAONICU
19.00	Cijela mala obitelj večera u	BLAGOVAONICI
20.00	Dijete odlazi oprati zube u	KUPAONICU
20.15	Dijete ide na spavanje u	DJEČJU SOBU
20.30	Otac i majka odlaze u gdje gledaju televiziju, slušaju radio ili pak kartaju, ili otac	DNEVNU SOBU

čita novine dok majka šije,
uglavnom, odmaraju se
21.45 Otac i majka idu oprati zube u KUPAONICU
22.00 Otac i majka odlaze na spavanje u SPAVAĆU SOBU

U ovome modelu, čiji ujedno fiktivni i problematični karakter želim naglasiti ostavši pritom uvjeren u njegovu temeljnu točnost (jasno da nitko ne živi upravo tako, a ipak arhitekti i urbanisti zamišljaju i žele da živimo upravo tako i nikako drukčije), primijetit ćete, prvo, da dnevna i spavaća soba imaju jedva nešto veću važnost od spremišta za metle (u spremište za metle odlažemo usisavač, a u spavaću sobu stavljamo iscrpljena tijela: oboje se svodi na istu funkciju oporavljanja i održavanja), a drugo, da se moj model gotovo uopće ne bi promijenio kad bismo, umjesto da kao ovdje imamo prostore odvojene pregradama što odvajaju sobu, salon, blagovaonicu, kuhinju itd., imali, što je danas česta pojava, manje-više jedinstven prostor tobože prilagođen raznim namjenama (dnevna, boravak, itd.): tada ne bismo imali kuhinju nego prostor za kuhanje, umjesto spavaće sobe imali bismo prostor za odmor, a umjesto blagovaonice prostor za objedovanje.

Nije teško zamisliti stan čiji se raspored više ne bi zasnivao na dnevnim aktivnostima, nego na funkcionalnim odnosima između sobâ: drukčije se, uostalom, i nije provodila tipična podjela takozvanih primaćih prostorija u nekim osamnaestostoljetnim palačama ili u velikim secesijskim građanskim stanovima: bili su to saloni u nizu u koje se ulazilo

iz velikog predvorja i čija se specifična namjena temeljila na minimalnim varijacijama koje se sve vrte oko ideje primanja gostiju: veliki salon, mali salon, gospodinov ured, gospođin budoar, soba za pušenje, knjižnica, soba za biljar itd.

Uz malo više mašte zacijelo bismo mogli zamisliti stan u kojem bi se podjela prostorija zasnivala na tome da bude u funkciji osjetila: prilično si dobro možemo predočiti što bi to bio gustatorij ili auditorij, ali pitanje je kako bi izgledala gledaća, njušeća ili opipna soba...
Tek nešto transgresivnije bilo bi zamisliti podjelu koja se više ne bi zasnivala na dnevnom nego na tjednom[10] bioritmu: tada bismo imali stanove od sedam soba koje bi se zvale ponedjeljna soba, utoračna soba, srijedna soba, četvrtačna soba, petkovna soba, subotnja soba i nedjeljna soba. Treba primijetiti da posljednje dvije prostorije već postoje, te se obilno reklamiraju pod nazivom "kuće za odmor" ili "vikendice". Ne bi bilo ništa gluplje zamisliti prostoriju u potpunosti posvećenu ponedjeljku nego graditi vile koje *služe* samo šezdeset dana godišnje. Ponedjeljna soba mogla bi bez problema biti praonica (naši seoski preci prali su rublje ponedjeljkom), a utoračna soba salon (naši građanski preci voljeli su ugošćivati utorkom). To nas, očito, ne bi nimalo udaljilo od funkcionalnosti. Bilo bi bolje, kad smo već kod toga, zamisliti tematski razmještaj pomalo nalik onome koji je postojao

[10] Stanovanje utemeljeno na cjelogodišnjem ritmu postoji u onih rijetkih sretnika koji raspolažu s dovoljno kuća i stanova da mogu pomiriti svoj osjećaj za vrijednosti, ljubav prema putovanjima, klimatske uvjete i kulturne imperative. Susrest ćemo ih, naprimjer, u siječnju u Meksiku, u veljači u Švicarskoj, u ožujku u Veneciji, u travnju u Marrakechu, u svibnju u Parizu, u lipnju na Cipru, u srpnju u Bayreuthu, u kolovozu u Dordogni, u rujnu u Škotskoj, u listopadu u Rimu, u studenom na Azurnoj obali, u prosincu u Londonu...

u bordelima (od njihova zatvaranja do pedesetih godina pretvorili su ih u studentske domove; nekoliko mojih prijatelja tako je živjelo u bivšoj javnoj kući u Ulici L'Arcade: jedan je stanovao u "mučionici", drugi u "zrakoplovu" [krevet u obliku pilotske kabine, lažni okrugli prozorčići, itd.], treći u "traperskoj kolibi" [zidovi obloženi lažnim balvanima itd.]. Ove podatke vrijedi spomenuti osobito autoru članka "Habiter l'inhabituel"[11] [*Cause commune, 1*, br. 2, 13-16, 1972] koji je također cijenjeni urednik biblioteke u kojoj izlazi i ova knjiga.). Ponedjeljna soba tako bi, naprimjer, oponašala brod – spavalo bi se u mrežama, parket bi prali polijevajući ga vodom, a jeli bi ribu; mogli bismo se poigrati, pa utoračnu sobu urediti u spomen na jednu od velikih čovjekovih pobjeda nad prirodom, naprimjer na otkriće pola (bilo sjevernog bilo južnog) ili na uspon na Mount Everest – soba se ne bi grijala, spavali bi pod debelim krznima, hrana bi bila na bazi sušena i usoljena mesa (konzervirana govedina krajem mjeseca, graubindenska šunka za blagdane); srijedna bi soba, naravno, bila u čast djeci – to je već dugo dan kojim ne idu u školu[12]: soba bi mogla biti uređena poput vještičine kolibice iz Ivice i Marice – zidovi bi bili od slatkiša, a namještaj od plastelina, itd., itd.

[11] *Stanovati u stranom.* (Op. prev.)

[12] U Francuskoj djeca srijedom nemaju nastavu, ali je zato imaju subotom. Naime, smatra se da je tjedan od pet radnih dana u kontinuitetu prenaporan za dječju dob, te ga treba prelomiti. Budući da većina roditelja radi, te se tako pojavio problem kamo srijedom s djecom dok su roditelji na poslu, osnovnoškolci sada tim danom, iako ne idu u školu, imaju organizirane izvanškolske aktivnosti, posjete muzejima i slično. (Op. prev.)

4

O prostoru bez namjene

Nekoliko sam puta pokušao zamisliti stan u kojem bi jedna prostorija bila beskorisna, potpuno i namjerno beskorisna. Ne bi bila ni ropotarnica, ne bi bila ni dodatna soba ni hodnik ni ostava ni sklonište. To bi bio prostor bez namjene. Ničemu ne bi služio, ni na što se ne bi odnosio.

Unatoč svim nastojanjima, nikako nisam mogao tu misao, tu sliku provesti do kraja. Čini mi se da ni same riječi nisu mogle izraziti to ništavilo, tu prazninu, kao da možemo govoriti samo o onome što je puno, korisno i namjensko.

Prostor bez namjene. Ne bez "neke namjene", nego upravo bez ikakve namjene; ne višenamjenski (to svatko zna napraviti), nego nenamjenski. Takav prostor očito ne bi služio da oslobodi druge prostore (npr. spremište, ormar, garderoba, police itd.) nego, ponavljam, ne bi služio ničemu.

Katkad uspijevam ne misliti ni na što, čak ni na smrt Luja XVI poput Queneauova prijatelja Pierrota, kad odjednom shvatim da sam tu, da se podzemna upravo zaustavila i da sam sa stanice Dugommier za nekih devedesetak sekundi stigao na Daumesnil. Ali u ovom slučaju nisam uspio razmišljati ni o čemu. Kako razmišljati o ništavilu? Kako razmišljati ni o čemu a da automatski ne stavljamo nešto oko tog ničega, što tada postaje rupa u koju ćemo brže-bolje nastojati nešto

strpati – neku funkciju, namjenu, svrhu, pogled, potrebu, nedostatak, višak...?

Na sve načine pokušavao sam slijediti tu nejasnu ideju. Naišao sam na mnogo neuporabljivih i mnogo neuporabljenih prostora. Ali nisam želio ni neuporabljivo ni neuporabljeno nego beskorisno. Kako odagnati namjene, ritmove, navike, kako odagnati potrebu? Zamislio sam da živim u golemu stanu, tako golemu da se nikada ne bih mogao sjetiti koliko ima soba (prije sam znao, ali sam zaboravio, a znao sam i da sam prestar da ponovno započnem tako složeno prebrojavanje): sve prostorije, osim jedne, nečemu su služile. Trebalo je samo pronaći posljednju. To sve u svemu ne bi bilo teže nego čitateljima iz *Babilonske knjižnice* pronaći knjigu u kojoj se nalazi ključ za sve ostale. Doista, ima nešto vrtoglavo borgesovsko u pokušaju da zamislim dvoranu posvećenu samo slušanju Haydnove *Simfonije br. 48 u C-duru*, takozvane *Marije Terezije*, neku drugu posvećenu očitavanju barometra ili čišćenju palca na desnoj nozi...

Sjetio sam se starog kneza Bolkonskog koji u brizi za sina uzalud cijele noći hoda iz sobe u sobu sa zubljom u ruci i u pratnji svojega sluge Tikhona koji nosi krznene pokrivače i traži krevet u kojem će napokon zaspati. Sjetio sam se jednog znanstvenofantastičnog romana u kojem je sâm pojam prebivališta nestao; sjetio sam se druge Borgesove pripovijetke ("Besmrtnik") u kojoj su ljudi oslobođeni nužnosti življenja i umiranja sagradili palaču u ruševinama i neupotrebljiva

stubišta; sjetio sam se Escherovih grafika i Magritteovih platna; sjetio sam se divovske Skinnerove kutije: cijela je soba u crnom s jednim jedinim prekidačem na zidu: pritiskom na prekidač nakratko se pojavljuje nešto poput sivog malteškog križa na bijeloj podlozi...; sjetio sam se velikih piramida i Saenredamovih[13] interijera crkvi; sjetio sam se nečeg japanskoga; nejasno sam se prisjetio nekog Heissenbüttelova teksta u kojem pripovjedač otkriva sobu bez prozora i vrata; sjetio sam se snova koje sam usnuo na tu temu u kojima bih u vlastitome stanu otkrio prostoriju koju ne poznajem...

Nisam uspio pronaći ništa što bi me potpuno zadovoljilo. No ne mislim da sam protratio vrijeme pokušavajući prekoračiti tu nesigurnu granicu: čini mi se da se u samom nastojanju nazire nešto što bi mogao biti statut nastanjivoga...

5

Odseliti se

Otići iz stana. Spakirati kofere. Dići sidro. Izgubiti se. Otperjati.
Popisati složiti razvrstati probrati
Eliminirati baciti riješiti se
Potrgati
Spaliti
Otpustiti otrgnuti odbiti odlijepiti odviti otkvačiti

[13] Nizozemski slikar (1597-1665). (Op. prev.)

Iskopčati odvojiti presjeći izvući rastaviti saviti prerezati
Smotati
Upakirati umotati pritegnuti svezati nagomilati skupiti nabacati vezati
oviti zaštititi pokriti okružiti stegnuti
Maknuti nositi podići
Pomesti
Zatvoriti
Otići

Useliti se

očistiti provjeriti isprobati promijeniti preurediti potpisati čekati zamisliti izmisliti uložiti odlučiti iskriviti saviti svinuti obložiti opremiti ogoliti rascijepiti okrenuti vratiti zabijati gunđati rušiti promiješati usmjeriti zaštititi pokriti najlonima pokvariti iščupati razrezati ukopčati sakriti uključiti staviti u pogon instalirati izraditi zalijepiti potrgati zavezati prijeći gomilati nagomilati izglačati ulaštiti učvrstiti zabiti zakucati objesiti posložiti ispiliti fiksirati zaklamati označiti pribilježiti izračunati popeti se izmjeriti ovladati vidjeti premjeriti navaliti svom težinom premazati izgladiti obojiti istrljati izbrusiti spojiti popeti se spotaknuti se prekoračiti izgubiti pronaći ispremetati vrtjeti se u krug zaokružiti žvakati vaditi kamuflirati žvakati podešavati ići amo-tamo svjetlati pustiti da se suši diviti se čuditi se živcirati se biti nestrpljiv odgađati biti zadovoljan zbrajati umetati kitati zabiti ušarafiti zakovati zašiti čučnuti popeti se na ljestve očajavati centrirati pristupiti oprati

oribati procijeniti računati nasmiješiti se pridržati oduzeti pomnožiti dobiti mlade skicirati kupiti nabaviti dobiti dovesti otpakirati razmotati obrubiti uokviriti uglaviti promatrati premišljati se sanjariti pričvrstiti izdubiti useliti se u friško kampirati produbiti podignuti opskrbiti se sjesti nasloniti se podbočiti se isprati odčepiti kompletirati razvrstati pomesti uzdahnuti radeći zviždati navlažiti raspametiti se za čim iščupati oglasiti zalijepiti psovati biti uporan iscrtati izbrusiti očetkati obojiti probušiti ukopčati upaliti načeti zavariti sagnuti se izbiti čavao našiljiti naciljati prodavati zjake smanjiti pridržati promućkati prije uporabe naoštriti oduševiti se lickati sklepati ostrugati obrisati prašinu pokretati smrviti uravnotežiti provjeriti navlažiti obrisati isprazniti zdrobiti skicirati objasniti slegnuti ramenima pričvrstiti ručku podijeliti hodati gore-dolje omekšati organizirati složiti jedno do drugog približiti slagati obijeliti lakirati ponovno začepiti izolirati baždariti pribiti složiti ličiti objesiti
početi iznova podmetnuti rasprostrti
oprati tražiti ući
uzdahnuti smjestiti se
nastaniti se
živjeti

Vrata

Štitimo se i barikadiramo. Vrata zaustavljaju i odvajaju.
Vrata razbijaju prostor, raščlanjuju ga, sprečavaju osmozu, nameću razdvajanje: s jedne smo strane ja i *moj dom*, osobno i domaće (prostor prenatrpan mojom imovinom: mojim krevetom, mojim tapisonom, mojim stolom, mojom pisaćom mašinom, mojim knjigama, mojim rasparenim brojevima *La Nouvelle Revue Française*...), dok su s druge ostali, svijet, javno, politika. Ne možete samo kliznuti iz jednog prostora u drugi i nesmetano prelaziti iz jednoga u drugi, ni u jednome ni u drugome smjeru: potrebna vam je propusnica, trebate prijeći prag, znati lozinku, trebate komunicirati kao što zatvorenik komunicira s vanjskim svijetom.

U filmu "Zabranjeni planet"[14] trokutasti oblik i fantastične dimenzije vrata upućuju na neke morfološke karakteristike njihovih pradavnih graditelja; ideja je koliko spektakularna toliko i proizvoljna (zašto trokutasti oblik?), no, da uopće nema vrata, izvedeni zaključci bili bi mnogo začudniji.
Kako biti određeniji? Nije u pitanju otvarate li ili ne otvarate vrata, ni "ostavljate li ključ u vratima"; nije riječ o tome ima li ili nema ključeva – da nema vrata ne bi bilo ni ključa.

Očigledno, teško bi bilo zamisliti kuću koja nema vrata. Jednom sam prije mnogo godina vidio takvu kuću u Lansingu, Michigan, u

[14] *Forbidden Planet* (1956) redatelja Freda Wilcoxa jedan je od prvih znanstvenofantastičnih filmova. Scenarij je napisan prema Shakespeareovoj *Oluji*. (Op. prev.)

Sjedinjenim Američkim Državama. Konstruirao ju je Frank Lloyd Wright: krenuli biste lagano zavojitim puteljkom s čije se lijeve strane vrlo postupno i potpuno neusiljeno uzdizala blaga uzvisina koja se, isprva kosa, polako približavala vertikali. Malo pomalo, kao slučajno, nenamjerno, i da ni u jednom trenutku niste mogli reći da ste primijetili nešto poput prijelaza, reza, prolaza ili raščlanjivanja kontinuiteta, puteljak se pretvarao u kamenitu stazu. Naime, prvo je bila samo trava, zatim se u travi počelo pojavljivati kamenje, zatim je kamenja bivalo sve više, te je tako počeo nastajati popločani travnati puteljak, dok je s lijeve strane pad terena postupno počeo veoma približno nalikovati suhozidu, a zatim zidu od nepravilnog kamenja. Zatim se počelo nazirati nešto poput krovišta s prozorima koje se praktički stopilo s vegetacijom koja ga je obrastala. No sad više niste znali nalazite li se vani ili unutra: na kraju puteljka kamene su se ploče već spajale i nalazili smo se u onome što se obično zove predsoblje, koje je odmah vodilo u divovsku prostoriju čiji je jedan produžetak izlazio na terasu s velikim bazenom. I ostatak kuće bio je jednako dojmljiv, ne samo zbog udobnosti, pa čak ni zbog raskoši, nego zato što se doimala kao da se stopila sa svojim brežuljkom poput mačke sklupčane na jastuku.
Anegdota ima u isti mah poučnu i predvidljivu poantu: desetak takvih manje-više sličnih kuća bilo je rasuto po rubovima privatnog golf-kluba. Tereni su bili potpuno ograđeni; jedini ulaz ograđen rešetkama nadzirali su čuvari koje uopće nije bilo teško zamisliti naoružane kratkocijevnim puškama (u mladosti sam se nagledao američkih filmova).

Stubišta

Ne razmišljamo dovoljno o stubištima.

U starim kućama ništa nije bilo ljepše od stubišta. Danas u zgradama nema ničeg ružnijeg, hladnijeg, nepristupačnijeg i neuglednijeg.

Trebali bismo naučiti više živjeti na stubištu. Ali kako?

Zidovi

Što se događa s druge strane nekog zida?
JEAN TARDIEU

Na zid stavljam sliku. Zatim zaboravljam da zid postoji. Više ne znam što je iza toga zida, više ne znam da taj zid postoji, više ne znam da je taj zid zid, više ne znam što je to zid. Više ne znam da u mojemu stanu ima zidova, a da nema zidova, ne bi bilo ni stana. Zid više nije ono što omeđuje i definira mjesto na kojem živim, ono što ga odvaja od mjestâ na kojima žive drugi, on je još samo držač za sliku. Ali zaboravljam i sliku, više je ne gledam, više je ne znam gledati. Stavio sam sliku na zid da zaboravim da zid postoji, no zaboravljajući zid, zaboravljam i sliku. Slikâ ima zato što ima zidova. Treba zaboraviti da postoje zidovi, a za to nismo smislili ništa bolje od slika. Slike brišu

zidove. Ali zidovi ubijaju slike. Zato bi trebalo neprestano mijenjati ili zidove ili slike, stalno na zidove stavljati druge slike ili slike premještati na druge zidove.
Mogli bismo pisati po zidovima (kao što katkad pišu po fasadama kuća, ogradama gradilišta, stijenama zatvorskih ćelija), no to činimo vrlo rijetko.

ZGRADA

1

Projekt za roman

Zamišljam jednu parišku zgradu kojoj je skinuta fasada – nešto slično podignutom krovu u *Hromom vragu* ili prizoru igre goa prikazane na svitku s pričom o Genjiju[15] – tako da bi se od prizemlja do mansardi sve prostorije koje se nalaze uz fasadu vidjele u isti mah.

Roman – čiji je naslov *Naputak za uporabu života,* opisivao bi samo (ako mogu upotrijebiti taj prilog za projekt čija će krajnja verzija imati nekih četiristo stranica) tako vidljive prostorije i aktivnosti koje se unutra zbivaju, sve po strogom postupku u čije pojedinosti ovdje nije potrebno ulaziti, no čija sama imena u sebi imaju nešto primamljivo: poligraf kretanja šahovskoga konja (koji je usto prilagođen šahovskoj ploči s 10x10 polja), pseudo-*kenina*[16] s bazom 10, latinski bikvadrat s bazom 10[17] (za kojeg je Euler pretpostavio da ne postoji, ali su ga 1960. dokazali Bose, Parker i Shrikhande).

Izvori za ovaj projekt mnogostruki su. Jedan od njih je i crtež Saula

[15] *Genji monogatari emaki* je svitak s oslikanom Pričom o Genjiju, što je prvi japanski roman nastao u 12. stoljeću. (Op. prev.)

[16] U 12. stoljeću trubadur Daniel Arnaut izumio je sekstinu (*sextine*), pjesmu od šest strofa od kojih svaka ima šest stihova. Riječi koje završavaju stihove prve strofe ponavljaju se u ostalim strofama, ali u različitom redoslijedu. Tako riječi koje se ponavljaju kao jeka iz strofe u strofu tvore nešto poput spirale. Raymond Queneau je sekstinu uopćio u "n-inu" (*quenine* u današnjoj terminologiji). N-ina ili kenina je, dakle, pjesma s n strofa po n stihova. N riječi koje završavaju stihove prve strofe kao jeka se u različitom redoslijedu ponavljaju u ostalim strofama sve dok ne iscrpe sve moguće kombinacije i vrate se u početni položaj. (Op. prev.)

[17] Ova nejasna formula elaboracija je poznatoga *magičnog kvadrata* u kojemu se niti jedan broj ne ponavlja, a zbroj je svih stupaca isti. U bikvadratu svako mjesto ne zauzima jedan, već dva elementa: npr. slovo abecede i jednoznamenkasti ili dvoznamenkasti broj. Perecov "bikvadrat" ima deset mjesta u svakome smjeru.

Steinberga koji je izašao u *The Art of Living* (London, Hamish Hamilton, 1952) i prikazuje kuću za iznajmljivanje (znamo da se izdaju sobe jer je pokraj ulaznih vrata ploča na kojoj piše "No Vacancy") kojoj je jedan dio fasade uklonjen, te možete vidjeti nekih dvadeset i tri prostorije (kažem "nekih" jer ima i otvora kroz koje se vidi i nekoliko stražnjih prostorija): glava boli već od samog, naravno, nepotpunog popisa namještaja i predočenih aktivnosti:

tri kupaonice: kupaonica na trećem katu prazna je; u kupaonici na drugome katu kupa se jedna žena; u kupaonici u prizemlju tuširа se muškarac.

tri kamina veoma različitih dimenzija, ali na istoj osi. Nijedan ne radi (ili, bolje rečeno, nitko ih nije naložio); na prvome i drugome katu opremljeni su prijekladima; kamin na trećem katu podijeljen je na dva dijela pregradom koja također odvaja vijence i ruže na stropu.

šest lustera i jedan mobil u Calderovu stilu

pet telefona

jedan pijanino i pripadajući klavirski stolac

deset odraslih osoba muškoga spola od kojih

- jedna pije vino
- jedna piše na pisaćoj mašini
- dvije čitaju novine, jedna sjedi u naslonjaču, druga se ispružila na kauču
- tri spavaju
- jedna se tuširа
- jedna jede tost
- jedna prelazi prag sobe u kojoj se nalazi pas

deset odraslih osoba ženskoga spola od kojih

- jedna nešto radi po kući
- jedna sjedi
- jedna na rukama drži djetešce
- dvije čitaju, jedna sjedi i čita novine, druga leži i čita roman
- jedna pere posuđe
- jedna se kupa
- jedna plete
- jedna jede tost
- jedna spava

šestero dječice, od kojih su dvoje sigurno djevojčice, a dvoje sigurno dječačići

dva psa

dvije mačke

jedan medvjed na kotačićima

jedan konjić na kotačićima

jedan dječji vlakić

jedna lutka u kolicima

šest štakora ili miševa

priličan broj termita (nije sigurno da su termiti; svakako, neke životinje koje žive u stropovima, podovima i zidovima)

barem 38 uokvirenih platna i grafika

jedna crnačka maska

29 svjetiljki (osim lustera)

deset kreveta

jedan dječji krevetić
tri kauča od kojih jedan služi kao neudoban krevet
četiri kuhinje koje izgledaju kao kutci za kuhanje
sedam prostorija s parketima
jedan tepih
dva prostirača ili saga pred posteljom
devet prostorija koje vjerojatno na podu imaju tapison
tri prostorije popločane pločicama
jedno unutarnje stubište
osam okruglih stolića
pet niskih stolića
pet malih bibliotečnih ormara
jedna polica prepuna knjiga
dva zidna sata
pet komoda
dva stola
jedan radni stol s ladicama, podlogom od bugačice i tintarnicom
dva para cipela
jedan kupaonski stolčić
jedanaest stolaca
dva naslonjača
jedna kožna aktovka
jedan ogrtač
jedna garderoba
jedna budilica

jedna osobna vaga
jedna kanta za smeće na nožicu
jedan šešir obješen na kuku
jedno odijelo obješeno na vješalicu
jedan sako obješen na naslon stolca
rublje koje se suši
tri kupaonska ormarića
nekoliko boca i bočica
mnogo teško raspoznatljivih predmeta (malih vješalica, pepeljara, naočala, čaša, tanjurića punih kikirikija...)

Opisana je samo "bezfasadna" strana zgrade. Na preostaloj četvrtini crteža još možemo uočiti komad pločnika zasutog otpacima (stare novine, limenka, tri omotnice), prepunu kantu za smeće, nekada raskošan, a sada trošan trijem, pet likova na prozorima: na drugome katu među lončanicama starac koji puši lulu i njegov pas, na trećem ptica u krletci, žena i djevojčica.

Čini mi se da je ljeto. Vjerojatno je oko osam navečer (čudno je što djeca još nisu u krevetu). Televizija još nije izumljena. Također ne možete vidjeti ni jedan jedini radio. Vlasnica zgrade nesumnjivo je dama koja plete (nije na prvome katu, kako sam isprva mislio, nego u prizemlju, uzmemo li u obzir položaj trijema, dok je ono što sam nazivao prizemljem zapravo suteren – kuća ima samo dva kata): očito su je snašla teška vremena kad ne samo da je morala iznajmiti sobe svoje kuće, nego je i dala pregraditi dvije najljepše prostorije.

Pažljivijim proučavanjem crteža bez problema biste mogli izvući detalje za podebeo roman: očigledno je, naprimjer, da se nalazimo u razdoblju u kojem je u modi nakovrčana kosa (tri žene stavile su si uvijače); gospodin koji spava na neudobnome kauču sigurno je profesor: njemu pripada kožna aktovka, a na radnome mu je stolu nešto veoma nalik na svežanj školskih zadaća; žena koja nešto radi po kući majka je djevojke koja sjedi, a vrlo je vjerojatno da je gospodin koji se nalaktio na kamin s čašom u ruci i koji prilično zbunjeno promatra mobil u Calderovu stilu njezin budući zet; što se tiče njezina susjeda s četvero djece i mačkom, čini se da se latio pisaće mašine kao netko čiji izdavač već tri tjedna očekuje rukopis...

2

Stvari koje bi s vremena na vrijeme trebalo sustavno raditi

U zgradi u kojoj stanujemo:

obići susjede; pogledati što, naprimjer, stoji na zidu koji nam je zajednički; provjeriti ili opovrgnuti homotopologiju stanova. Vidjeti kako su je drugi iskoristili;

primijetiti da, ako pođemo stubištem B umjesto stubištem A, ili se popnemo do petog, a stanujemo na drugome katu, sve nam postaje neobično i nepoznato;

u okviru same zgrade pokušati zamisliti temelje zajedničkog življenja (u jednoj staroj kući u XVIII arondismanu vidio sam zajednički zahod za četiri stana; vlasnik zgrade nije htio platiti osvjetljavanje spomenutog zahoda, a nijedan od stanara nije htio platiti za ostalo troje niti je pristao na prijedlog zajedničkog brojila i računa koji bi se dijelio na četiri dijela. Tako su zahod osvjetljavale četiri žarulje, a svaka se palila iz jednog od četiri stana: jedna žarulja, makar danonoćno gorjela deset godina, bila bi jeftinija od ugradnje jednog jedinog zasebnog električnog voda).

U zgradama općenito:

promatrati ih;

podignuti glavu;

potražiti ime arhitekta, ime izvođača radova, datum izgradnje;

upitati se zašto često piše "plin na svim katovima";

kad je riječ o novoj zgradi, pokušati se sjetiti što je ondje prije bilo;

itd.

ULICA

1

Zgrade su jedne pokraj drugih. Nižu se u ravnoj crti. Predviđeno je da se nižu u ravnoj crti i velika im je mana ako iskaču: tada kažemo da će ih "zahvatiti plan proširivanja ulica", što znači da ih imaju pravo srušiti kako bi sagradili nove koje će se uklopiti u pravilan niz.

Dva paralelna niza zgrada određuju ono što zovemo ulicom: ulica je prostor kojeg oivičuju kuće, i to obično na dužim stranicama; ulica je ono što odvaja kuće jedne od drugih, ali i što nam omogućava da prijeđemo iz jedne kuće u drugu, niz ili preko ulice. Usto, zbog ulica možemo označavati kuće. Postoje različite metode označavanja; danas je u našim krajevima najraširenija metoda da se ulicama daju imena, a kućama brojevi: imenovanje ulica iznimno je složena, a često i problematična tema o kojoj bismo mogli napisati nekoliko knjiga; što se numeriranja tiče, ni ono nije baš jednostavno: odlučili smo da, prvo, parne brojeve stavljamo s jedne, a neparne s druge strane ulice (ali jedan Queneauov lik iz *Ikarova leta* opravdano se pita "je li 13a paran ili neparan broj?"), drugo, da u odnosu na smjer ulice parni brojevi budu zdesna (a neparni brojevi slijeva), i treće, da neka fiksna os, u ovom slučaju Seina, određuje (uz mnogo iznimaka) spomenuti smjer prema položaju određene ulice u odnosu na tu os: ulice usporedne sa Seinom numeriraju se u nizvodnom smjeru, a brojevi ulica okomito na nju počinju od Seine i od nje se

penju (ova objašnjenja očito se tiču Pariza, no logično je da su analogna rješenja pronašli i za druge gradove).

Za razliku od zgrada koje gotovo uvijek pripadaju nekome, ulice u načelu ne pripadaju nikome. Prilično su ravnomjerno podijeljene na zonu namijenjenu motornim vozilima, koju nazivamo kolnik, i dvije, dakako, uže zone namijenjene pješacima, koje nazivamo pločnicima. Određenim brojem ulica bilo trajno bilo za neke posebne prilike raspolažu isključivo pješaci. Vozači motornih vozila koji više ne žele prometovati mogu parkirati na mjesto dodira između kolnika i pločnika. Budući da je broj vozila koja više ne žele prometovati mnogo veći od broja slobodnih mjesta, unutar takozvanih "parkirališnih zona" možete parkirati samo na određeno vrijeme, ili, što je češći slučaj, morate platiti parkirališno mjesto.

Stabla se vrlo rijetko mogu vidjeti na ulicama. Kad ih ima, okružuju ih rešetke. No većina ulica ima posebnu opremu za razne namjene: tu su ulične svjetiljke koje se automatski pale čim danje svjetlo počne znatnije slabiti, postaje na kojima putnici mogu pričekati autobus ili taksi, telefonske govornice, klupe, sandučići u koje građani mogu ubaciti pisma koja poštanska služba kupi u određeno vrijeme, satni mehanizmi u koje ubacujemo novac kad plaćamo korištenje parkirališnog mjesta na određeno vrijeme, koševi u koje bacamo stari papir i druge otpatke i u koje mnogi ljudi u prolazu nehotice kradom pogledavaju, semafori. Ima i prometnih znakova što pokazuju, naprimjer, da treba

parkirati s određene strane ulice već prema tome jesmo li u prvoj ili drugoj polovici mjeseca (što je poznato pod imenom "naizmjenično jednostrano parkiranje"), ili da treba biti tih jer se u blizini nalazi bolnica, ili, naposljetku, što ne znači da je manje važno, da je ulica jednosmjerna – ima već toliko automobila da bi promet bio gotovo nemoguć da u većini urbanih aglomeracija nisu vozačima motornih vozila nametnuli prometovanje samo u jednome smjeru, zbog čega su, dakako, katkad prisiljeni da idu jako zaobilaznim putem.
Na osobito opasnim raskrižjima prijelaz između pločnika i kolnika, koji je obično slobodan, priječe metalni stupići povezani lancima; identični stupići usađeni u pločnike katkad čak služe da spriječe vozače da se parkiraju na pločniku, što bi, da mogu, često i činili. U nekim prilikama – za vojnih povorki, prolaska šefova država i dr. – lagane metalne ograde koje se uglavljuju jedne u druge zatvaraju za promet velike dijelove kolnika.
Na nekim mjestima na pločniku udubljenja u obliku polukugle, koja se popularno zovu "lađice", označavaju da automobili mogu parkirati u dvorištu same zgrade, te da im u svako doba treba ostaviti slobodan prolaz za izlazak; na drugim mjestima pločice od majolike umetnute u rub pločnika označavaju da je taj dio pločnika namijenjen parkiranju isključivo unajmljenih vozila.

Mjesto na kojem se spaja kolnik s pločnicima naziva se žlijeb: to je vrlo blago nagnut dio ceste u koji se slijeva kišnica i otječe u odvodni sustav ispod ulice umjesto da se razlijeva cijelom širinom kolnika, što

bi u znatnoj mjeri ometalo promet. Stoljećima je postojao samo jedan žlijeb i nalazio se po sredini kolnika, no kažu da je sadašnji sustav praktičniji. Za suhih razdoblja, hidranti, koji su postavljeni na gotovo svakom raskrižju ulicâ i otvaraju se ključem u obliku slova T kojeg imaju zaposleni u gradskoj službi čišćenja ulicâ, osiguravaju održavanje kolnika i pločnika.

U načelu, s jedne na drugu stranu ulice uvijek možete prijeći preko pješačkih prijelaza preko kojih se automobili smiju prevesti samo uz najveći oprez. Prijelaze označavaju ili dva paralelna niza metalnih čavala okomitih na smjer ulice s glavama promjera oko dvanaest centimetara, što je tim zaštićenim zonama i dalo ime "okovani prijelazi"[18], ili široke, bijelo obojene trake vodoravno postavljene cijelom širinom ulice (takvi prijelazi nazivaju se "zebrama"). Sustav okovanih pješačkih prijelaza ili zebri više nije učinkovit kao što je bez sumnje prije bio, te ga često treba pojačati sustavom semafora s tri boje (crvenom, žutom i zelenom) koji su, namnoživši se, naposljetku izazvali iznimno složene probleme sinkronizacije, na čijem rješavanju neumorno rade neka od najvećih računala na svijetu i neki od navodno najsjajnijih matematičkih mozgova našega doba.
Na različitim mjestima kamere s daljinskim upravljanjem nadziru što se događa: jedna je na vrhu Zastupničkog doma, tik ispod trobojne zastave; druga na Trgu Edmonda Rostanda u nastavku Bulevara Saint-Michel; još su neke na Alésiji, Trgu Clichy, Châteletu, Trgu Bastille itd.

[18] *Passage clouté* (*clou* – čavao): vrsta pješačkog prijelaza kakav u Francuskoj postoji osim zebre. (Op. prev.)

2

Vidio sam dvoje slijepaca u Ulici Linné. Hodali su držeći se pod ruku. Oboje su imali duge i iznimno fleksibilne štapove. Jedno je bila žena pedesetih godina, a drugo sasvim mlad muškarac. Žena je vrhom svojega štapa doticala sve okomite prepreke na koje su nailazili na pločniku, te je usmjeravala mladićev štap da ih i on dotakne, pokazujući mu velikom brzinom i bez ijedne pogreške o kakvim se preprekama radi: ulična svjetiljka, autobusna postaja, telefonska govornica, košara za otpatke, poštanski sandučić, prometni znak (naravno, nije mu mogla reći na što je znak upućivao), crveno svjetlo...

3

Vježbe

S vremena na vrijeme promatrati ulicu, možda malo sustavnije nego obično.
Potruditi se. Ne žuriti se.
Zabilježiti mjesto: terasa kafića blizu raskrižja Ulice Le Bac i Bulevara Saint-Germain
vrijeme: sedam navečer
nadnevak: 15. svibnja 1973.
vrijeme: lijepo i stabilno
Zabilježiti što vidimo. Što se značajno događa? Znamo li uočiti ono

značajno? Privlači li nam što pozornost?
Ništa nam ne privlači pozornost. Ne znamo gledati.

Treba ići polakše, kao da sve prvi put vidimo. Prisiliti se da zabilježimo ono što nije ni po čemu zanimljivo, ono što je najočitije, najobičnije, najbezbojnije.

Ulica: pokušati opisati ulicu, čega sve na njoj ima, čemu služi. Ljudi na ulici. Automobili. Kakvi automobili? Zgrade: zabilježiti da su prilično udobne i otmjene; razlučiti stambene od poslovnih zgrada.
Dućani. Što se prodaje u dućanima? Nema trgovina živežnim namirnicama. Ipak ima! Jedna pekarnica. Upitati se kamo ljudi iz ove četvrti odlaze u nabavku.
Kafići. Koliko ima kafića? Jedan, dva, tri, četiri. Zašto smo izabrali baš ovaj? Zato što ga poznajemo, zato što je na suncu, zato što u njemu možemo kupiti cigarete i novine. Ostali dućani: antikvarijati, trgovine odjevnim predmetima, glazbenim linijama itd. Ne govoriti i ne pisati "itd.". Prisiliti se da iscrpimo temu, čak i ako je to naizgled groteskno, besmisleno ili glupo. Još nismo ništa promatrali, samo smo uočili ono što smo oduvijek primjećivali.

Prisiliti se da promatramo banalnije stvari.

Odgonetnuti ritam: automobili koji prolaze – automobili stižu u skupinama jer ih niže i prije u ulici zaustavljaju semafori.

Brojiti automobile.
Gledati registarske tablice automobila. Razlikovati automobile registrirane u Parizu od ostalih.
Primijetiti da nema ni jednog taksija baš kad ga čeka mnogo ljudi.

Čitati ono što piše na ulici: reklamne stupove, novinske kioske, plakate, prometne znakove, grafite, odbačene letke, natpise na trgovinama.

Ljepota ženâ.
U modi su previsoke potpetice.

Odgonetnuti djelić grada, donijeti zaključke o očitim činjenicama: o opsesiji vlasništvom, naprimjer.
Opisati mnoštvo radnji koje mora izvršiti vozač kad parkira automobil s jedinim ciljem da ode kupiti sto grama voćnog želea:

parkirati u nekoliko manevara;
ugasiti automobil;
izvući ključ i tako uključiti prvu protuprovalnu mjeru sigurnosti;
iskobeljati se iz vozila;
podignuti staklo na prednjim lijevim vratima;
zaključati ih;
provjeriti jesu li stražnja lijeva vrata zaključana;
ako nisu: otvoriti ih
iznutra podignuti ručicu za zatvaranje
zalupiti vrata

provjeriti jesu li doista zaključana
obići automobil; eventualno provjeriti je li prtljažnik dobro zatvoren;
provjeriti jesu li stražnja desna vrata zaključana; ako nisu, ponoviti sve radnje koje smo već obavili na stražnjim lijevim vratima;
podignuti staklo na prednjim desnim vratima;
zatvoriti prednja desna vrata;
zaključati ih;
prije nego što se udaljimo baciti letimičan pogled kao da se želimo uvjeriti da je automobil zaista ondje i da ga nitko neće uzeti.

Odgonetnuti djelić grada. Njegove tokove: zašto autobus vozi od ove do one točke? Tko bira rute i po kojem kriteriju? Prisjetiti se da je ruta pariškog autobusa *intra muros* naznačena brojem s dvije znamenke od kojih prva označava terminal u centru, a druga terminal na periferiji. Pronaći primjere, pronaći iznimke: svi autobusi čiji broj počinje s 2 polaze s kolodvora Saint-Lazare, a svi koji počinju s 3 s Gare de l'Est; svi autobusi čiji broj završava s 2 završavaju rutu uglavnom negdje u šesnaestom arondismanu ili u Boulogni.
(Autobusi su se prije označavali slovima: Queneauov omiljeni S postao je 84; raznježiti se sjetivši se autobusa s platformom, oblika karata, konduktera s malenim strojem obješenim oko pasa...)

Ljudi na ulici: odakle dolaze? Kamo idu? Tko su?

Užurbani ljudi. Spori ljudi. Paketi. Oprezni ljudi koji su ponijeli kabanicu. Psi: jedine životinje koje vidimo. Ne vidimo ptice i ne čujemo ih iako znamo da ih ima. Mogli bismo vidjeti mačku kako se uvlači pod automobil, ali trenutačno ih nema.

Sve u svemu, ništa se ne događa.

Pokušati razvrstati ljude: ljudi iz kvarta i ljudi koji nisu iz kvarta. Naizgled nema turista. Nije još sezona, a ni četvrt nije osobito turistička. Koje su zanimljivosti u četvrti? Kuća Salomona Bernarda? Crkva svetog Tome Akvinskoga? Broj 5 u Ulici Sébastiena Bottina[19]?

Prolazi vrijeme. Piti pivo. Čekati.
Zabilježiti da je drveće daleko (na Bulevaru Saint-Germain i na Bulevaru Raspail), da nema kina ni kazališta, da u vidokrugu nema nijednog gradilišta, da većina kuća očito poštuje propis o čišćenju fasada.

Pas rijetke pasmine (afganistanski hrt? arapski hrt?).

Džip opremljen kao za prelazak Sahare (nehotice bilježimo samo ono neobično, posebno, žalosno iznimno – upravo suprotno od onoga što bismo trebali činiti).

[19] Adresa poznate francuske izdavačke kuće Editions Gallimard. (Op. prev.)

Nastaviti
Dok mjesto ne postane nesigurno
dok makar samo na trenutak ne dobijemo dojam da se nalazimo u nepoznatome gradu, ili, još bolje, dok ne izgubimo pojam o tome što se događa, a što ne; dok nam cijelo mjesto ne postane neprepoznatljivo, te više ne znamo ni da je to grad, ulica, zgrada, pločnik...

Zamisliti da padaju potopne kiše, sve razrušiti, zamisliti da raste trava, ljude zamijeniti kravama, vidjeti kako se na križanju Ulice Le Bac i Bulevara Saint-Germain pojavljuje King Kong ili orijaški miš Texa Averyja koji za sto metara nadvisuje krovove zgrada!

Ili pak: potruditi se što si točnije predočiti zamršene kanalizacijske odvode ispod mreže ulica, tunele podzemne željeznice, nevidljivo mnoštvo podzemnih kablova (električnih, plinskih i telefonskih, cijevi za vodu, mrežu pneumatskih cijevi) bez kojih se na površini uopće ne bi moglo živjeti.

Tik ispod svega toga oživjeti eocen: vapnenac s kremenom, lapor i šljunak, sadra, jezerski vapnenac Saint Ouena, pijesak Beauchampa, vapnenac, pijesak i lignit Soissonnaisa, glina, kreda.

4

Ili pak:

Skica pisma

Često mislim na tebe
katkad uđem u kafić, sjednem blizu vrata,
naručim kavu
na okrugli stolić od imitacije mramora stavljam kutiju cigareta, šibice, notes, nalivpero
dugo žličicom miješam kavu u šalici (makar kavu ne šećerim, nego je pijem kao sjevernjaci, Rusi i Poljaci, čaj, tako što pustim da mi se šećer rastopi u ustima)
Pretvaram se da imam posla, da razmišljam kao da moram donijeti neku odluku
Desno pri vrhu stranice upisujem datum, katkad mjesto, katkad vrijeme, pretvaram se da pišem pismo

pišem polako, vrlo polako, što je moguće polakše, izvlačim, crtam svako slovo, svaki naglasak, provjeravam rečenične znakove

pomno promatram cjenik, cijenu sladoleda i puslica, rešetke, šalaporku, žutu šesterokutnu pepeljaru (to je zapravo jednakostranični trokut s odrezanim kutovima u kojima su polukružna udubljenja u

koja možete odložiti cigaretu)

Vani ima malo sunca
kafić je gotovo prazan
dvojica čistača fasadâ na šanku piju rum, gazda drijema iza blagajne,
konobarica čisti stroj za kavu

mislim na tebe
hodaš svojom ulicom, zima je, podigla si ovratnik krznenog kaputa,
nasmiješena si i daleka

(...)

5

Mjesta
(Bilješke o djelu u nastanku)

1969. u Parizu sam izabrao dvanaest mjesta (ulice, trgove, raskrižja, jedan prolaz) na kojima sam živio ili za koja su me vezale osobite uspomene.
Odlučio sam da svaki mjesec opišem dva mjesta. Jedan od opisa radi se na licu mjesta i nastoji biti što neutralniji: sjedeći u kafiću ili hodajući ulicom s notesom i olovkom u ruci trudim se opisati zgrade, trgovine, ljude koje susrećem, plakate, i općenito sve pojedinosti koje mi privuku pogled. Drugi opis ne radim na mjestu koje opisujem: tada se trudim

opisivati napamet, prizvati sve uspomene koje imam o tom mjestu, ili događaje koji su se ondje zbili ili ljude koje sam ondje susreo. Kad završim opise, umetnem ih u omotnicu i zapečatim voskom. U nekoliko me navrata na mjesta što sam ih opisivao pratio prijatelj ili prijateljica fotograf koji je, prema svom nahođenju ili mojim uputama, uslikao fotografije koje sam potom umetnuo u pripadajuće omotnice a da ih nisam pogledao (uz jednu jedinu iznimku); katkad bih u omotnice umetnuo i različite elemente koji bi mi kasnije mogli poslužiti kao svjedok vremena, naprimjer karte od podzemne, bonove za hranu, kino-karte, letke itd.
Svake godine nastavljam pisati opise, a zahvaljujući algoritmu koji sam već spomenuo (latinski bikvadrat, u ovom slučaju s bazom 12) pazim da, prvo, svako mjesto opisujem u različitom mjesecu godine, a drugo, da nikad istoga mjeseca ne opisujem isti par mjesta.
Ovaj pothvat koji u mnogočemu podsjeća na "vremenske kapsule" trajat će, dakle, dvanaest godina, dok sva mjesta ne opišem dvaput dvanaest puta. Budući da sam prošle godine bio previše zaokupljen snimanjem filma "Un homme qui dort"[20] (u kojem se, uostalom, pojavljuje većina tih mjesta), preskočio sam '73, tako da ću tek 1981. (ako ne bude novih zakašnjenja) imati svih 288 tekstova proizišlih iz pokusa. Tada ću znati je li sve ovo vrijedilo truda: nadam se, zapravo, samo tragu trostrukoga starenja: starenja samih mjesta, starenja mojih uspomena i starenja mojega pisanja.

[20] Film Bernarda Queysannea za koji je Perec napisao scenarij. (Op. prev.)

ČETVRT

Četvrt. Što je to četvrt? Živiš u kvartu? Iz kvarta si? Otišao si u drugi kvart? Iz kojeg si kvarta?
Četvrt zbilja u sebi ima nešto bezlično: to je neka vrsta župe ili, točnije, četvrtina arondismana, djelić grada koji spada pod jednu policijsku postaju...

Općenitije: gradska čestica u kojoj se možemo lako kretati pješice, ili, želimo li istu stvar izraziti truizmom, onaj dio grada u koji ne moramo ići jer se upravo u njemu nalazimo. Naizgled je to bjelodano; ipak, treba pojasniti da većina stanovnika nekoga grada ne radi u četvrti u kojoj stanuje: svojim kvartom nazivamo dio grada u kojem stanujemo, a ne dio grada u kojem radimo, a mjesta stanovanja i radna mjesta gotovo se nikada ne podudaraju – i to je očita činjenica, no s nebrojenim posljedicama.

Život u kvartu

Pod tim se mnogo podrazumijeva.
Dobro, tu su susjedi, ljudi iz kvarta, trgovci, prodavaonica mliječnih proizvoda, sve za dom, kiosk koji je otvoren i nedjeljom, ljekarna, pošta, kafić u kojem smo barem čest gost, ako onamo ne zalazimo i redovito (rukujemo se s gazdom ili konobaricom).
Naravno, mogli bismo njegovati navike, uvijek ići kod istog mesara, ostavljati svoje vrećice u dućanu, otvoriti račun u drogeriji, apotekarku zvati imenom, povjeriti mačku na čuvanje prodavačici novina, no

uzalud nam sve kad to ne bi bio život, a ne bi čak mogao biti ni privid života: stvorili bismo poznati prostor i uspostavili određenu rutu (izaći iz kuće, otići kupiti večernje novine, kutiju cigareta, vrećicu praška za pranje rublja, kilogram trešanja, itd.), imali bismo izgovor za nekoliko mlohavih stisaka ruke (dobar dan, gospođo Chamissac, dobar dan, gospodine Fernand, dobar dan, gospođice Jeanne), ali ipak bi se to uvijek svodilo samo na lažnu ljubaznost pri rješavanju nužnih stvari i uvijanje robno-novčanih razmjena.
Mogli bismo, dakako, osnovati orkestar ili na ulici postaviti predstavu. Oživiti četvrt, kako ono vele. Ljude iz jedne ili više ulica ne povezati samo slučajnim susretom, nego aktivnim nastojanjem ili borbom.

Smrt četvrti

I pod tim se mnogo podrazumijeva.
(uostalom, i mnogo drugih stvari umire: gradovi, sela, itd.)
Najviše žalim za kvartovskim kinima s očajnim reklamama za lokalnu kemijsku čistionicu.

2

Iz prethodnoga mogu izvesti, istina, ne baš zadovoljavajući zaključak da imam tek približan pojam o tome što je to četvrt. U ovih nekoliko godina zbilja sam se mnogo selio i nisam se imao vremena saživjeti sa svojim četvrtima.

Malo se služim svojom četvrti. Puki je slučaj što neki od mojih prijatelja žive u istoj četvrti kao i ja. U odnosu na mjesto gdje stanujem, mjesta koja me najviše zanimaju prilično su ekscentrična. Nemam ništa protiv putovanja, dapače.

Zašto ne bismo više cijenili raspršenost? Umjesto da živimo na jedinstvenu mjestu i uzalud se pokušavamo na njemu okupiti, zašto ne bismo imali pet ili šest soba raštrkanih po Parizu? Išao bih na spavanje na Denfertu, pisao bih na Trgu Voltaire, glazbu bih slušao na Trgu Clichy, vodio bih ljubav na La Poterne des Peupliers, jeo bih u Ulici La Tombe-Issoire, čitao bih kraj Parka Monceau itd. Na kraju krajeva, je li gluplje to ili ideja da smjestimo sve prodavaonice namještaja u predgrađe Saint-Antoine, sve staklare u Ulicu Le Paradis, sve krojače u Ulicu Le Sentier, sve židove u Ulicu Les Rosiers, sve studente u Latinsku četvrt, sve izdavače na Saint-Sulpice, sve liječnike u Harley Street, sve crnce u Harlem?

GRAD

1

Krovovi Pariza na leđima, nožicama lamataju po zraku.
Raymond Queneau

Ne pokušavajmo na brzinu smisliti definiciju grada – mnogo je prevelik, vrlo bismo lako mogli pogriješiti.
Prvo inventirajmo sve što vidimo. Popišimo ono u što smo sigurni. Ustanovimo temeljne razlike, naprimjer između onoga što je grad i onoga što nije grad.
Upitajmo se što dijeli grad od onoga što nije grad. Promotrimo što se događa kada grad prestaje. Naprimjer, nema boljeg načina da saznamo nalazimo li se u Parizu ili izvan njega (a o tome sam već govorio kad je bila riječ o ulicama), nego da gledamo brojeve autobusa: ako su dvoznamenkasti, u Parizu smo, ako su troznamenkasti, izvan Pariza smo (metoda, nažalost, i nije posve nepogrešiva, ali u načelu bi trebala biti točna).
Primijetimo da se prigradska naselja upiru da to ne ostanu.
Budimo stalno svjesni činjenice da grad nije uvijek bio kakav je sad. Sjetimo se, naprimjer, da je Auteuil dugo bio ladanje; do sredine 19. stoljeća, kad bi liječnici utvrdili da je neko dijete previše bljedunjavo, preporučili bi roditeljima da ga odvedu na nekoliko dana u Auteuil da udahne svježega seoskog zraka (uostalom, u Auteuilu još postoji jedna trgovina mliječnih proizvoda koja se uporno i dalje zove "Auteuilska farma").

Također se prisjetimo da su Slavoluk pobjede sagradili u poljima (nisu to bila prava polja, nego nešto više nalik Bulonjskoj šumi, ali grad, svakako, nije bio).
Prisjetimo se i da su Saint-Denis, Bagnolet ili Aubervilliers mnogo znatniji gradovi od Poitiersa, Annecyja ili Saint-Nazairea.
Sjetimo se da se sve što se naziva *faubourgom*[21] nekoć nalazilo izvan grada (Faubourg Saint-Antoine, Faubourg Saint-Denis, Faubourg Saint-Germain, Faubourg Saint-Honoré).
Sjetimo se da su crkvu Saint-Germain-des-Prés[22] tako nazvali jer se nalazila na livadi.
Sjetimo se da se "bulevarom" isprva nazivalo šetalište zasađeno drvećem koje je okruživalo cijeli grad i obično se nalazilo na mjestu gdje su prije bile zidine.
Doista: sjetimo se da je Pariz nekoć bio utvrđen...

2

Vjetar puše s mora: u Europi gnusne zadahe gradova tjera prema istoku, a u Americi prema zapadu. Upravo su zbog toga otmjene četvrti u Parizu (šesnaesti arondisman, Neuilly, Saint-Cloud, itd.) i Londonu (West End) smještene na zapadu, a u New Yorku na istoku (East Side).

[21] Franc. predgrađe. (Op. prev.)
[22] *Pré*, m. – livada. (Op. prev.)

3

Grad: kamen, beton, asfalt. Neznanci, spomenici, institucije. Megalopolisi. Satelitska naselja. Prometne arterije. Rijeke ljudi. Mravinjaci?
Što je srce grada? A duša grada?
Zašto kažemo da je neki grad ružan ili lijep? Što je lijepo, a što ružno u nekome gradu? Kako upoznajemo neki grad? Kako upoznajemo svoj grad?

Metoda: Ili bismo trebali prestati govoriti o gradu i opisivati ga, ili bismo se morali prisiliti da o njemu govorimo što je jednostavnije moguće, kao o nečem općepoznatom i bliskom. Riješimo se svake predrasude. Prestanimo razmišljati u postojećim relacijama, zaboravimo sve što su rekli urbanisti i sociolozi.
U samoj ideji grada ima nešto zastrašujuće; dobivamo dojam da zastajemo samo nad njegovim tragičnim slikama i slikama očajanja – metropola, mineralni, okamenjeni svijet o kojem se gomilaju nepresušna pitanja bez odgovora.
Grad nikada nećemo moći objasniti ni opravdati. Grad je tu. Naš je prostor i nemamo drugoga. Rođeni smo u gradovima. Odrasli smo u gradovima. U gradovima dišemo. Sjedamo na vlak jer želimo iz jednoga grada stići u drugi. U gradu nema ništa neljudsko – osim naše vlastite ljudskosti.

4

Moj grad

Živim u Parizu. Pariz je glavni grad Francuske.
U doba kad se Francuska zvala Galija, Pariz se zvao Lutecija.
Kao i mnogi drugi gradovi, Pariz je sagrađen u neposrednoj blizini sedam brežuljaka. To su: Valérien, Montmartre, Montparnasse, Montsouris, Chaillot, Buttes-Chaumont i Butte-aux-Cailles, planina Sainte-Geneviève, itd.
Naravno, ne poznajem sve ulice u Parizu. Ali uvijek otprilike znam gdje se nalaze. Čak i kad bih htio, teško bih se izgubio u Parizu. Raspolažem brojnim orijentacijskim točkama. Skoro uvijek znam u kojem smjeru trebam ići podzemnom. Prilično dobro poznajem autobusne rute; vozaču taksija znam objasniti kojim putem želim ići. Imena ulica gotovo uvijek su mi poznata, znam kakve su pojedine četvrti; bez većih poteškoća prepoznajem crkve i druge spomenike; znam gdje su kolodvori. Uz mnoga me mjesta vežu određene uspomene: kuće u kojima su prije stanovali prijatelji koje sam izgubio iz vida ili kafić u kojem sam šest sati u komadu igrao fliper (s početnim ulogom od samo jedne kovanice od 20 centima) ili trg na kojem sam čitao *Šagrensku kožu* pazeći na svoju nećakinjicu dok se igra.
Volim hodati po Parizu, katkad i čitavo popodne bez određena cilja, ali ne nasumce ni kuda me noge nose, nego nastojim da me put vodi. Katkad sjednem na prvi autobus koji se zaustavi (više ne možete

uskočiti u autobus u vožnji). Ili pak pomno i sustavno pripremam itinerer. Da imam vremena, volio bih zamišljati i rješavati probleme poput problema mostova u Königsbergu, ili, naprimjer, pronaći put kojim biste mogli prijeći Pariz s jednog kraja na drugi prolazeći jedino ulicama koje počinju slovom C.

Volim svoj grad, ali ne bih mogao reći što točno volim. Mislim da ga ne volim zbog mirisa. Previše sam se naviknuo na spomenike da bi mi ih se dalo gledati. Volim određeno svjetlo, neke mostove i terase kavanâ. Veoma volim proći nekim mjestom koje dugo nisam vidio.

5

Strani gradovi

Znamo doći od kolodvora ili zračne luke do svog hotela. Voljeli bismo da nije predaleko. Rado bismo bili u centru. Pomno proučavamo plan grada. Uočavamo gdje su muzeji, parkovi i mjesta koja su nam toplo preporučili da posjetimo.
Idemo vidjeti slike i crkve. Rado bismo se šetali, lutali, ali ne usuđujemo se – ne znamo pustiti da nas noge nose, bojimo se da se ne izgubimo. Zapravo se ne šećemo nego hodamo. Ne znamo baš što bismo gledali. Dirne nas kad nabasamo na poslovnicu Air Francea, gotovo smo na rubu suza kad ugledamo *Le Monde* na

kiosku. Nijedno mjesto ne možemo povezati s nekom uspomenom, osjećajem ili licem. Uočavamo čajane, kavane, mliječne barove, taverne i restorane. Prođemo pokraj spomenika. To je kip slavnog pivara Ludwiga Spankerfela di Nominatorea. Sa zanimanjem promatramo komplete francuskih ključeva (moramo utući dva sata, pa se dva sata šećemo; zašto bi nas privuklo upravo ovo, a ne nešto drugo? Neutralan, još neobilježen prostor, gotovo bez orijentira: ne znamo koliko nam treba vremena od jednog mjesta do drugog, tako da uvijek strašno uranimo).

Dva nam dana mogu biti dovoljna da se počnemo udomaćivati. Onoga dana kad otkrijemo da je kip Ludwiga Spankerfela di Nominatorea (slavnog pivara) na samo tri minute od našeg hotela (na kraju Ulice Princa Adalberta), a mi smo kretali dobrih pola sata ranije, počinjemo ovladavati gradom. Što ne znači da postajemo njegovi žitelji.

Na gradove koje smo tek površno upoznali obično čuvamo uspomenu neodređene draži: uspomenu naše neodlučnosti, nesigurnih koraka, pogleda koji ne zna prema čemu bi se okrenuo i kojeg i najmanja sitnica može ganuti: poluprazna ulica zasađena velikim platanama (jesu li to bile platane?) u Beogradu, fasada od keramičkih pločica u Saarbrückenu, strmine edinburških ulica, širina Rajne u Baselu, i užad – ili, točnije, kabel – koji vuče skelu preko nje…

6

O turizmu

Što se tiče grada, nije mu ni palo na pamet da ga razgleda, jer on pripada onom soju Engleza koji šalju sluge u razgledavanje zemalja kroz koje putuju.

Jules Verne
Put oko svijeta za 80 dana

Umjesto da posjetite London, radije ostanite kod kuće u zapećku i čitajte neprocjenjive informacije koje nudi Baedeker (izdanje iz 1907):

> *Sezona* (season), *to jest svibanj, lipanj i srpanj, najpovoljnije je vrijeme da posjetite London; tada zasjeda Parlament, visoko je društvo u gradu, najbolji su glumci na scenama velikih kazališta, a umjetničke su izložbe u punom sjaju. Ostatak zemlje, osim planina, možete posjetiti tijekom cijele godine.*
>
> … *Ako u blizini nema* policemana, *raspitajte se u trgovinama. Ne obraćajte se prolaznicima na ulici*

osim u slučaju krajnje nužde i ne odgovarajte ni na kakva pitanja neznanaca, osobito ne na francuskome, jer je to obično uvod u pokušaj krađe ili prijevare. Stranac, uostalom, uvijek mora biti na oprezu i stalno paziti na novčanik i sat. Neka vam je na pameti ovo upozorenje kad ulazite u vlak ili omnibus, kao i kad silazite – uglavnom, svugdje gdje je gužva. Još valja spomenuti da, ako ste pješak, dobro je da se držite desne strane u prometnim ulicama. Također navečer izbjegavajte siromašne četvrti i zabačene ulice.

Gradska željeznica (...) važna je prometna mreža za dugačke rute po Londonu. Najčešće vozi plitko pod zemljom kroz tunele ili rovove obzidane visokim zidovima (...) Vlakovi u prvoj gradskoj zoni voze od 5 i 30 ujutro do oko ponoći (...) Karte (tickets) *kupujemo na blagajnama* (booking-office), *a zatim silazimo na peron. Na prvom odmorištu kontrolor vas upućuje s koje strane* (platform) *treba ući. Veliko crveno O na kartama znači "outer", to jest linije koje voze izvan grada, a veliko I "inner", to jest linije unutar grada. Vozni red upućuje nas na smjer idućeg vlaka, a na čelu lokomotive debelim slovima piše ime zadnje stanice na kojoj se vlak zaustavlja. Kondukteri najavljuju imena stanica koja, uostalom, pišu na tablama, svje-*

tiljkama i naslonima klupa na stajalištima. Stanice su veoma kratke: požurite se.

Liječnici. Preporučamo doktore: L. Vintras, liječnik Francuske ambasade i francuske bolnice (...); H. de Méric (kirurg) (...); H. Dardenne (...); P. J. Baranoff, liječnik u francuskoj bolnici (...); Naumann, liječnik u talijanskoj bolnici (...). Zubari: A. A. Goldsmith (Amerikanac) (...); K. A. Davenport (Amerikanac) (...); H. L. Coffin (Amerikanac) (...); Pierrepoint (Amerikanac), itd. Ljekarne (nema nijedne francuske ljekarne)...

Plan obilaska: čak i ako ste neumoran putnik koji se zadovoljava površnim razgledavanjem, jedva će vam biti dovoljna dva tjedna da donekle steknete predodžbu o Londonu i njegovoj okolici. Metodičan dnevni raspored uvelike će olakšati tu zadaću (...): bilo bi dobro da ujutro i popodne razgledavate crkve od kojih su mnoge otvorene cijeli dan i da se šećete parkovima, botaničkim i zoološkim vrtovima. Popodne od 5 do 7, prije večere, možete se prošetati po Regent Streetu ili Hyde Parku kojima uvijek vrvi mnoštvo svijeta, sjajni konjanici i brojne kočije. Ako ste u blizini londonskoga mosta, iskoristite svaki slobodni trenutak da razgledate luku i njezinu okolicu, brodove koji

uplovljavaju i isplovljavaju i vrevu na dokovima. Svakako preporučamo izlet na Gravesend gdje ćete uživati u veličanstvenu i jedinstvenu prizoru.

7

Vježbe

Opisati radnje koje izvodimo kad sjedamo na metro s istom pomnjom s kojom je Baedeker opisao londonsku podzemnu 1907.

Razmisliti o nekim prijedlozima nadrealista za uljepšavanje grada:

Obelisk: zaobliti ga i na vrh mu staviti željezno pero po mjeri

Toranj Saint Jacques: lagano ga nakositi

Belfortski lav: dati mu da glođe kost i okrenuti ga prema zapadu

Panteon: okomito ga razrezati i dvije polovice međusobno udaljiti 50 centimetara

Uz pomoć karata i adekvatnih planova pokušati izračunati rutu kojom bismo se mogli redom provesti svim autobusima metropole.

Pokušati zamisliti Pariz u budućnosti:

Pariz će se pretvoriti u zimski vrt; – špaliri štandova s voćem na bulevarima. Seina filtrirana i topla, – pregršt lažnog dragog kamenja, – bogatstvo pozlaćenih detalja, – osvjetljavanje kuća: svjetlost ćemo pohranjivati; postoje, naime, tijela koja imaju to svojstvo, kao naprimjer šećer, meso nekih mekušaca ili bolonjski fosfor. Građani će morati bojiti fasade fosforescentnom tvari koja će isijavati i osvjetljavati ulice.

Gustave Flaubert,
Bouvard et Pécuchet,
Pléiade, II, 986.

SELO

1

O selu nemam mnogo toga reći: selo ne postoji, selo je tlapnja.

Za većinu ljudi kao što sam ja, selo je ukrasni prostor koji okružuje vikendicu. Proteže se uz dijelove autocesta kojima petkom navečer onamo putujemo, a ako skupimo hrabrosti, selom se prošećemo nekoliko metara nedjeljom popodne prije povratka u grad, gdje ostatak tjedna pjevamo ode povratka prirodi.

Na selu sam ipak, kao i svi, bio nekoliko puta (dobro se sjećam posljednjega puta – bilo je to u veljači 1973. i bilo je veoma hladno). Uostalom, volim selo (volim i grad, kao što sam već rekao – lako mi je ugoditi): volim biti na selu – jedemo seljački kruh, bolje dišemo, katkad vidimo životinje koje teško da možemo vidjeti u gradovima, palimo vatru u kaminu, igramo *scrabble* i druge društvene igre. Treba priznati da često imamo više mjesta nego u gradu, gotovo jednaki komfor i katkad jednako mira. No sve mi to nije dovoljno da shvatim u čemu se to grad i selo razlikuju.

Selo je strana zemlja. Ne bi trebalo tako biti, ali jest; moglo je ne biti, ali bilo je i bit će i dalje: prekasno je da bi se išta promijenilo.
Gradski sam čovjek: rođen sam, odrastao i živim u gradovima. Moje navike, ritam i rječnik navike su, ritam i rječnik gradskoga čovjeka. Grad mi pripada. Tu sam kod kuće: asfalt, beton, rešetke, mreža ulicâ,

sivilo fasada dokle god seže pogled, sve te stvari mogu me začuditi i osupnuti, ali na jednak način kao što bi me moglo začuditi i osupnuti, naprimjer, neopravdano postojanje sinusa (frontalnog i maksilarnog) ili iznimne poteškoće koje bih imao kad bih želio promotriti vlastiti potiljak. Na selu me ništa ne može osupnuti (mogao bih biti neoriginalan pa reći da me sve čudi), no zapravo me sve ostavlja više ili manje ravnodušnim. U školi sam naučio mnoge stvari i još znam da su Metz, Toul i Verdun tvorili Tri biskupije, da je $\Delta = b^2 - 4ac$ i da kiselina plus baza daje sol plus vodu, ali o selu nisam ništa naučio ili sam sve zaboravio. U knjigama sam znao pročitati da na selu žive seljaci, da su seljaci ustajali i išli na počinak sa Suncem, da se njihov posao među ostalim sastoji od gnojenja vapnom i laporom, zasijavanja, mijenjanja kultura, drljanja, prekopavanja, plijevljenja, preoravanja, vršenja. Radnje koje se kriju iza ovih glagola egzotičnije su mi od, naprimjer, radnji koje treba obaviti pri popravljanju kotla za centralno grijanje, što je područje u koje se uopće ne razumijem.

Na selu, naravno, ima velikih žutih polja koja brazdaju svjetlucavi strojevi, lugova, livada zasijanih lucernom i vinograda dokle seže pogled. No o tim prostorima ne znam ništa; za mene su oni neupotrebljivi. Znam prepoznati samo vrećice sjemenja proizvođača Vilmorin ili Truffaut, uređena dobra gdje volovski jarmovi vise na zidovima, a košare za zrnje služe kao koševi za papir (imam jednu takvu i veoma mi je prirasla srcu), te sažaljive članke o uzgoju telića i čežnju za trešnjama koje se jedu ravno sa stabla.

2

Seoska utopija

Za početak, trebali smo ići u školu s poštarom.

Znali bismo da je učiteljev med bolji od meda šefa kolodvora (ne, ne bi bilo šefa kolodvora, nego samo čuvara rampe, jer se već niz godina vlakovi ne zaustavljaju u selu; zamijenila ih je autobusna pruga, ali još postoji jedna neautomatizirana rampa).

Znali bismo sprema li se kiša prema obliku oblaka iznad brežuljka, znali bismo za mjesta gdje još ima račića, još bismo se sjećali vremena kad je automehaničar potkivao konje (malo pretjerujmo, tek toliko da dobijemo želju gotovo povjerovati; no ipak ne uzimajmo previše maha...).

Naravno, poznavali bismo sve seljane i njihove životne priče. Svake srijede mesar iz Dampierrea zatrubio bi nam pred kućom jer nam je donio kobasice. Ponedjeljkom bi gospođa Blaise došla prati.

S djecom bismo išli brati kupine duž seoskih putova; pratili bismo ih u gljive; slali bismo ih u lov na puževe.

Čekali bismo prolazak autobusa u sedam. Rado bismo sjedili na seoskoj klupi ispod stoljetnoga brijesta sučelice crkvi.

Poljima bismo išli u gojzericama i štapom sa čeličnim vrhom šibali korov.

S poljarom bismo igrali manilju[23].

Išli bismo po drva u općinsku šumu.

[23] Kartaška igra u kojoj su najjače desetke (*manille*), a poslije njih po jačini dolaze asovi (*manillon*). (Op. prev.)

Znali bismo raspoznavati ptice po pjevu.
Poznavali bismo svako drvo u svojemu voćnjaku.
Čekali bismo povratak godišnjih doba.

3

Nostalgična (i lažna) alternativa:

Ili se ukorijeniti, pronaći ili pustiti svoje korijenje, oteti prostoru mjesto koje će biti naše, sagraditi, zasaditi, prisvojiti si milimetar po milimetar svoj "dom" – predano pripadati svome selu, osjećati se pravim žiteljem Cévennesa, postati stanovnikom Poitoua.

Ili pak imati samo odjeću koju nosimo na leđima, ništa ne čuvati, živjeti po hotelima i često ih mijenjati, seliti se iz grada u grad, iz zemlje u zemlju; jednako dobro govoriti i čitati četiri ili pet jezika; nigdje se ne osjećati kao kod kuće, ali gotovo bilo gdje ugodno.

O KRETANJU

Negdje živimo: u nekoj zemlji, u nekom gradu te zemlje, u nekoj četvrti toga grada, u nekoj ulici te četvrti, u nekoj zgradi te ulice, u nekom stanu te zgrade.

Već smo odavno trebali steći naviku da se krećemo, da se slobodno krećemo i da nas to ništa ne stoji. Ali nismo: ostali smo gdje smo i bili; sve je ostalo onako kako je i bilo. Nismo se upitali zašto smo tu, a ne negdje drugdje, zašto je to tako, a ne drugačije. Poslije je očito bilo prekasno – stvorili smo navike. Počeli smo misliti da nam je dobro tu gdje jesmo. Naposljetku, bilo bi nam jednako dobro tu kao i preko puta.

Teško mijenjamo stvari, ne volimo čak ni premještati namještaj. Preseljenje je cijeli projekt. Ostajemo u istoj četvrti, žao nam je ako iz nje odemo.

Pristajemo otići tek zbog veoma teških okolnosti, poput ratova, gladi i epidemije.

Teško se prilagođavamo. Oni koji su stigli nekoliko dana prije vas gledaju vas svisoka. Ostajete u svojem kutu i s ljudima iz svojega kuta; s nostalgijom spominjete svoje seoce, svoju rječicu, veliko polje gorušice koje ste otkrili sišavši s autoceste.

ZEMLJA

1

Granice

Granice razdvajaju zemlje. Prelazak granice uvijek nas pomalo trone: to je zamišljena prepreka koju materijalizira drvena ograda koja, uostalom, nikad nije točno na crti koju bi trebala predstavljati; no nekoliko desetaka ili stotina metara s jedne ili s druge strane dovoljno je da se sve promijeni, čak i sâm krajolik: zrak je isti, zemlja je ista, ali cesta nije u potpunosti ista, mijenja se izgled prometnih znakova, pekarnice više nisu posve ono što smo do maločas zvali pekarnicama, hljebovi više nemaju isti oblik, kutije cigareta bačene na tlo više nisu iste…
(Uočiti što ostaje jednako. Oblik kućâ? Oblik polja? Lica? Logotipi Shella na benzinskim crpkama, gotovo identični natpisi Coca-Cole od Ognjene Zemlje do Skandinavije i od Japana do Grenlanda, kako je to nedavno pokazala izložba fotografija, prometna pravila [uz nekoliko odstupanja], razmak između željezničkih tračnica [uz iznimku Španjolske], itd.?)

1952. u Jeruzalemu pokušao sam nogom stupiti u Jordan provukavši se ispod bodljikave žice; spriječili su me ljudi s kojima sam bio: očito je bilo minirano. Ionako ne bih dotaknuo Jordan, nego ništa, ničiju zemlju.
U listopadu 1970. u Hofu u Bavarskoj takoreći jednim jedinim pogledom obuhvatio sam dio Zapadne Njemačke, dio Istočne Njemačke i

dio Čehoslovačke: bila je to prostrana siva i sumorna ravnica s nekoliko šumaraka. Svratište (zapadnonjemačko) odakle se vidjela panorama bilo je veoma posjećeno.

U svibnju 1961. nedaleko od ruševina Sbeitle u Tunisu, negdje prema Kasserineu, vidio sam alžirsku granicu – samo red bodljikave žice; nekoliko stotina metara dalje vidjelo se ruševno dobro u Alžiru. Rekli su mi da Moriceova crta, koja je još bila u funkciji, prolazi odmah iza.

Granice su crte. Milijuni ljudi umrli su zbog tih crta. Tisuće ljudi umrlo je jer ih nisu uspjeli prijeći: o prelasku obične rijeke, brežuljčića ili mirne šume ovisilo je hoće li preživjeti: s druge je strane bila Švicarska, neutralna zemlja, slobodna zona...
(*Velika iluzija*[24]: kad bi prešli granicu, na odbjegle zatvorenike više nisu pucali...)

Borbe su se vodile za sićušne komade prostora, dijelove brežuljaka, nekoliko metara morske obale, kameniti vrh brda, ugao neke ulice. Milijuni ljudi poginuli su zbog sitne razlike u razini dviju točaka udaljenih katkad i manje od sto metara: napadi i protunapadi za zauzimanje Kote 532 trajali su tjednima.
(Jedan od stožernih generala francuske vojske tijekom Prvoga svjetskog rata zvao se general Nivelle[25]...)

[24] *La Grande Illusion* (1937) – film Jeana Renoirea. (Op. prev.)
[25] Franc. *nivelle* – libela. (Op. prev.)

2

Moja zemlja

Nacionalni teritorij (Majka Domovina – na njemačkom *Vaterland*, Nacija, Zemlja, Francuska, Heksagon) zapadnoeuropska je država koja odgovara najvećem dijelu cisalpinske Galije. Nalazi se između 42° 20' i 51° 5' sjeverne zemljopisne širine i između 7° 11' zapadne i 5° 10' istočne zemljopisne dužine. Površina mu je 528 576 četvornih kilometara.

Taj teritorij obrubljuje oko 2 640 kilometara maritimnog prostora koji čini francuske "teritorijalne vode".

Nad cijelu površinu nacionalnog teritorija nadvija se njegov "zračni prostor".

O obrani, integritetu i sigurnosti tih triju prostora – kopnenog, morskog i zračnog – stalno se brinu vlasti.

Mislim da više nemam ništa posebno ili prostorno dodati o svojoj zemlji.

Europa

Jedan od pet dijelova svijeta.

Stari kontinent

Europa, Azija i Afrika.

Novi kontinent

Ej, dečki, otkrili su nas!
(Indijanac, ugledavši Kristofora Kolumba)

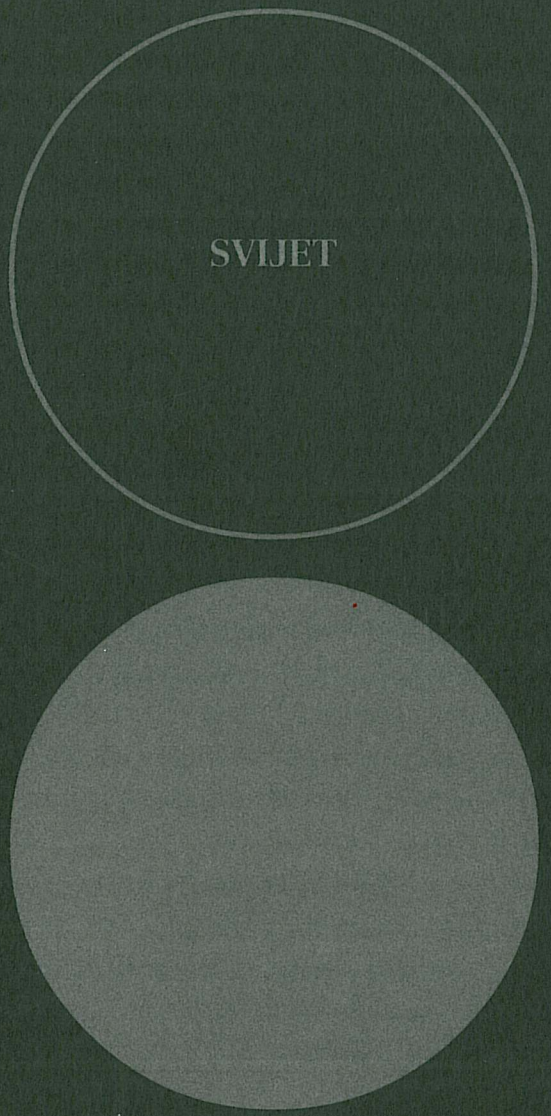

Svijet je velik.
Zrakoplovi ga prelijeću u svim smjerovima i u svako doba.

Putovati.
Mogli bismo si zacrtati da slijedimo određenu zemljopisnu širinu (Jules Verne, *Djeca kapetana Granta*), da putujemo državama SAD-a abecednim redom (Jules Verne, *Oporuka jednog ekscentrika*) ili da prelazimo iz jedne države u drugu ako u njima postoje istoimeni gradovi (Michel Butor, *Grad Mobile*).

Čuđenje i razočaranje putovanjima. Iluzija da smo pobijedili udaljenost, izbrisali vrijeme.
Biti daleko.

Vidjeti *uživo* nešto što je dugo bila samo slika u starom rječniku: gejzir, vodopad, Napuljski zaljev, mjesto na kojem je stajao Gavrilo Princip kad je pucao u nadvojvodu Franju Ferdinanda Austrijskog i vojvotkinju Sofiju od Hohenburga na uglu Ulice Franje Josipa i doka Appel u Sarajevu, točno nasuprot bara braće Simić 28. lipnja 1914. u jedanaest i četvrt.

Ili, možda, vidjeti nešto daleko od svojega navodno izvornog mjesta, neki posve ružan predmet, primjerice kutiju od školjaka s natpisom "Suvenir iz Dinarda" u planinskoj kući u Schwarzwaldu ili nešto posve obično, poput vješalice za kapute na kojoj je utisnuto "Hotel Saint

Vincent, Commercy" u nekom *bed & breakfastu* u Invernessu, ili pak nešto posve nemoguće kao što je *Arheološki priručnik Tarnske regije* od Mr. H. Crozesa, Pariz, 1865, in kvarto, 123 str., u salonu obiteljskog pansiona u Regensburgu (koji je Francuskoj poznatiji pod imenom Ratisbonne).

Vidjeti ono što smo oduvijek sanjali da vidimo. Ali što smo oduvijek sanjali da vidimo? Velike piramide? Cranachov portret Melanchtona? Marxov grob? Freudov grob? Buharu i Samarkand? Šešir koji je Katherine Hepburn nosila u "Sylviji Scarlett"? (Jednom sam, na putu iz Forbacha u Metz, skrenuo da posjetim rodno mjesto generala Ébléa u Saint-Jean-Rohrbachu.)

Ili pak otkrivati ono što nikada nismo vidjeli, što ne očekujemo, što nismo ni zamišljali. Ali kako da vam dam primjer? To nije ono što su tijekom vremena uvrstili u lepezu svjetskih iznenađenja i čuda; nije ni grandiozno ni impresivno; nije nužno ni strano – bio bi to, naprotiv, ponovno otkriveni poznati prostor, bratsko mjesto…

Koliko svijeta možemo poznavati? Koliko će najviše površine prostora naš pogled obuhvatiti od rođenja do smrti? Koliko će četvornih centimetara Zemlje dotaknuti naši potplati?
Proputujemo li svijet, ispresijecamo li ga u svim smjerovima, ipak ćemo upoznati samo nekoliko četvornih metara, nekoliko jutara; sve su to sićušni upadi u bestjelesne ostatke, drhtaji pustolovine, nevjerojatne potrage okamenjene u sladunjavoj magli od kojih će nam samo neke pojedinosti ostati u sjećanju: onkraj kolodvora, cesta, svjetlucavih pista zračnih luka i uskih trakova zemlje koje brzi noćni vlak osvijetli na jedan kratki trenutak, onkraj predugo očekivanih i prekasno otkrivenih vidika, hrpâ kamenja i gomila umjetničkih djela, sjećat ćemo se možda troje djece koja trče po snježnobijeloj cesti ili kućicâ na izlasku iz Avignona s nekad zelenim drvenim šalaporkama, obrisa drveća na hrptu brežuljka u okolici Saarbrückena, četvorice veselih pretilih muškaraca na terasi kafića u predgrađu Napulja, glavne ulice u Brionneu u Eureu dva dana prije Božića oko šest navečer, svježine natkrivenih prolaza u suku Sfaksa, sićušne brane preko jednoga škotskog *locha*, krivudave ceste blizu Corvol-l'Orgueilleuxa… A s njima i intenzivnog, neposrednog i opipljivog dojma konkretnosti svijeta koji nam je jasan i blizak – svijeta koji više nije put na koji uvijek iznova krećemo, nije više utrka bez kraja, izazov na koji uvijek iznova treba odgovarati, jedini izgovor za očajničko gomilanje ni iluzija osvajanja, nego ponovno pronalaženje smisla, poimanje zemaljskoga pisma, *geografije* čiji smo zaboravili da smo tvorci.

PROSTOR

... pa se činilo da se svijet i prostor zrcale jedan u drugom, jedan i drugi onako pomno oslikani hijeroglifima i ideogramima, od kojih je svaki mogao i nije morao biti znak: vapnenasta zamisao na bazaltu, pregib što ga podiže vjetar na zgrušanom pustinjskom pijesku, raspored kolutova na paunovu perju (malo-pomalo život među znakovima doveo je do toga da se kao znakovi promatraju bezbrojne stvari koje su prije označavale tek vlastitu prisutnost, pretvorio ih je u znak njih samih i pripojio nizu znakova koji su namjerno načinili oni koji su željeli načiniti znak), vatrene pruge po zidu uslojene stijene, četiristo dvadeset sedmi žlijeb – malo ukoso – na zabatu nekog mauzoleja, pojava pruga na televizijskom ekranu za vrijeme magnetske oluje (niz znakova se umnožavao u nizu znakova znakova, ponavljanih, beskonačno puta istih i uvijek pomalo različitih, jer se hotimice načinjenu znaku pribrajao drugi slučajno naštao), loše nacrtan krak slova R koji se u primjerku večernjih novina susretao s vlaknastom troskom papira, jedno od osamsto tisuća oljuštenih mjesta na zidu premazanu katranom u međuprostoru melbournskih dokova, krivulja neke statistike, trag kočenja na asfaltu, kromosom...

Italo Calvino, *Kozmikomike*[26]

Očima gledamo. U vidnom nam je polju ograničeni prostor: nešto relativno okruglo što vrlo brzo i s lijeve i s desne strane prestaje, ne spušta se duboko ni ne penje visoko. Pogledamo li u križ, možemo si vidjeti vrh nosa; podignemo li pogled, vidimo što je gore, spustimo li

[26] Prijevod Mladena Machieda, Italo Calvino: *Kozmikomike*, Sysprint, Zagreb, 2001, str. 44-45.

ga, vidimo što je dolje; okrenemo li glavu u jednome, a zatim u drugome smjeru, ne uspijevamo čak vidjeti ni sve što je oko nas; moramo se zaokrenuti tijelom oko svoje osi kako bismo vidjeli što je točno iza nas.

Pogledom obuhvaćamo prostor i stvaramo si privid reljefa i udaljenosti. Tako izgrađujemo prostor: poimamo što je gore, a što dolje, što je lijevo, a što desno, što je ispred, a što iza, što je blizu, a što daleko.

Kad ga ništa ne privlači, pogled nam bludi u daljinu. Ali ako ga ništa ne zaustavlja, ništa i ne vidi; vidi samo ono što mu je na putu: prostor je ono što priječi pogled, o što se pogled spotiče – prepreke: cigle, kut, mjesto spajanja dvije crte. Prostor je kad postoji ugao, kad nešto prestaje, kad se trebamo okrenuti da nastavimo dalje. Prostor nije nimalo ektoplazmičan: u njemu ima rubova, ne širi se u svim smjerovima, čini sve što treba kako bi se željezničke tračnice susrele mnogo prije beskonačnosti.

O ravnim crtama

Napisao sam poglavlje o zakrivljenim crtama kako bih dokazao koliko su ravne crte savršene...
Ravna crta! Put kojim idu pravi kršćani, kažu crkveni oci.
Znak moralnosti, kaže Ciceron.
Najbolja od svih crta, kažu uzgajivači kupusa.
Najkraća crta koju možemo povući između dvije točke, kaže Arhimed.

Ali pisac kao što sam ja, i kao što su mnogi drugi, nije geometar: odustao sam od ravne crte.

Lawrence Sterne,
Tristram Shandy, 240. poglavlje

Mjere

Kao i sve, pretpostavljam, i mene privlače nulte točke, te osi i polazišne točke prema kojima možete utvrditi položaj i udaljenost bilo kojeg predmeta u svemiru:

ekvator,
grinički meridijan,
razina mora,

ili onaj krug na trgu pred katedralom Notre Dame (na moju veliku žalost, nestao je kad se gradilo parkiralište i nitko se nije sjetio vratiti ga) prema kojem se u Francuskoj računaju sve cestovne udaljenosti. Kad bih iz Tunisa išao u Sfax, rado sam prolazio pokraj ploče (i ona je odonda nestala) na kojoj je pisalo na kojoj se udaljenosti nalaze Tripoli, Benghazi, Aleksandrija i Kairo.
Zadovoljan sam što znam da su Pierre-François-André Méchain, rođen u Laonu 1744, i Jean-Baptiste-Joseph Delambre, rođen u Amiensu 1749, iz Dunkerquea otišli u Barcelonu samo kako bi provjerili kolika bi trebala

biti duljina metra (mislim da je Méchain čak pogrešno izračunao).
Zadovoljan sam što znam da se na pola puta između seocetâ Frapon i La Presle u općini Vesdun u departmanu Cher nalazi ploča koja nas upućuje da se nalazimo točno u *središtu* europske Francuske.
Mislim da bih sada i ovdje sasvim lako mogao odrediti svoj položaj u stupnjevima, minutama, sekundama, desetinkama i stotinkama sekunde: nalazim se na oko 49° sjeverne zemljopisne širine i na otprilike 2° 10' 14.4'' istočno od griničkog meridijana (ili samo nekoliko djelića sekunde zapadno od pariškog meridijana), te na nekoliko desetaka metara nadmorske visine.
Nedavno sam pročitao da je u Engleskoj netko poslao pismo na kojem je kao adresu naveo jedino zemljopisnu širinu i dužinu. Pošiljatelj, očito, ako nije bio geograf, sigurno je bio bar geometar ili zaposlenik u katastru, a primatelj je, istina, živio sâm u izoliranoj kući koju je bilo lako pronaći. Pismo je zbilja stiglo. Postmaster-General, britanski ekvivalent ministra pošta i telekomunikacija, objavio je priopćenje u kojem je izrazio veliko poštovanje koje gaji prema svojim poštanskim službenicima, no upozorio je da ubuduće takve adrese neće uzimati u obzir; isto vrijedi i za adrese u stihovima – poštanski službenici imaju pametnijeg posla nego da rješavaju zagonetke. Put koji prelazi pismo od polazišne do odredišne točke stvar je koda: Mallarmé, Latis[27] ili kartografija samo stvaraju buku u kanalu...
Prostor je naizgled ili pitomiji ili bezopasniji od vremena: posvuda susrećemo ljude koji nose ručne satove, a vrlo rijetko ljude s kompasima. Uvijek trebamo znati koliko je sati (tko još zna odrediti vrijeme

[27] Pseudonim Emmanuela Peilleta, aktivnog člana OuLiPoa. (Op. prev.)

prema položaju sunca?), ali nikada se ne upitamo gdje smo. Smatramo da to znamo: kod kuće smo, u uredu, u podzemnoj, na ulici.
To je uistinu očito – ali što nije očito? S vremena na vrijeme trebali bismo se upitati kako stojimo – odrediti stanje ne samo svoje duše, svojega zdravlja, svojih ambicija, uvjerenja i razloga za život, nego i svojega topografskog položaja, i to ne toliko u odnosu na gore navedene točke, nego u odnosu na mjesto ili osobu na koju mislimo ili na koju ćemo tako početi misliti. Naprimjer, kad na Invalidima ulazimo u autobus koji će nas odvesti na Orly, zamislimo osobu koju idemo dočekati kako prelijeće Grenoble, i dok se autobus teško probija kroz prometnu gužvu Avenije Le Maine, pokušajmo zamisliti njezino polagano napredovanje po karti Francuske, prelazak preko Aina, Saône i Loire, Nièvrea i Loireta... Ili se sustavnije u određenom trenutku dana zapitajmo na kojim se položajima nalaze neki od naših prijatelja u odnosu jedni na druge i u odnosu na nas: popišimo razlike u visini (oni koji kao i mi stanuju na prvome katu, oni koji stanuju na petome, jedanaestome katu itd.), i orijentaciji, te zamislimo njihovo kretanje u prostoru.

Nekoć sam, valjda kao i svi, ovako pisao svoju adresu (sigurno i na jedan od onih malih tromjesečnih rokovnika što ih je dijelila knjižara Gilbert na početku škole kad bismo išli promijeniti udžbenike Carpentier-Fialip i Roux-Combaluzier od prethodne godine za udžbenike Carpentier-Fialip i Roux-Combaluzier godine koja je bila pred nama):

Georges Perec
Ulica L'Assomption 18
Stubište A
Treći kat
Vrata desno
Pariz, 16. arondisman
Seine
Francuska
Europa
Svijet
Svemir

Igrati se prostorom

Igrati se velikim brojkama (faktorijele, Fibonaccijevi brojevi, geometrijska progresija):
Udaljenost od Zemlje i Mjeseca: presavinuti na dvoje 49 puta zaredom tako tanak list cigaretnog papira da bi ih trebalo tisuću za jedan milimetar;
Udaljenost od Zemlje do Sunca: isti papir presavinuti na dvoje 58 puta;
Udaljenost Plutona od Sunca: još uvijek isti papir: presavinemo li ga još četiri puta, dobili smo otprilike točnu udaljenost, no presavinemo li ga još pet puta, premašili smo udaljenost za nešto više od tri milijuna kilometara;

Udaljenost od Zemlje do Alfa Centaura: presaviti još petnaest puta.
Igrati se udaljenostima; pripremiti putovanje na kojem ćete obići ili proći kroz sva mjesta koja se nalaze na 314,60 kilometara od vašega doma;
Na planovima i vojnim kartama pogledati put koji smo prešli.

Igrati se mjerama: naviknuti se na stope i milje (pa makar samo kako bismo lakše čitali Stendhala, Dumasa ili Julesa Vernea); pokušati si jednom za svagda stvoriti jasnu predodžbu o pomorskoj milji (istom prilikom učiniti to i sa čvorom); prisjetiti se da je *jutro* mjera za površinu koju je poljoprivrednik mogao preorati u jedno jutro.
Igrati se prostorom:
Izazvati pomrčinu sunca podigavši mali prst (kao što to čini Leopold Bloom u *Uliksu*).
Fotografirati se kako pridržavamo toranj u Pisi...

Početi se privikavati na život u bestežinskom stanju:
zaboraviti vertikale i horizontale: Escherove grafike, unutrašnjost svemirskih brodova u *2001. Odiseji u svemiru.*

Razmisliti o ove dvije genijalne ideje (koje se, uostalom, nadopunjuju):

Često se pitam kolika bi količina govedine bila potrebna da se od Ženevskog jezera napravi goveđa juha.

Pierre Dac,
Os à moelle[28]

[28] Kost s moždinom. (Op. prev.)

Slonove obično crtaju manjima od prirodne veličine, ali buhe uvijek većima.

Jonathan Swift,
Razmišljanje o različitim temama

OSVAJANJE PROSTORA

1

Kuća na kotačima g. Raymonda Roussela
(Isječak iz časopisa *Touring Cluba* Francuske).

Autor Dojmova iz Afrike *koje hvali toliko uvaženih umova dao je po svojim nacrtima izraditi automobil dugačak 9 i širok 2,3 metra.*
To je vozilo prava kuća u malom. Ima domišljat raspored i sastoji se od salona, spavaće sobe, radne sobe, kupaonice, te čak male spavaonice za osoblje koje čine tri muškarca (dva vozača i jedan sobar).
Karoserija koju je načinio Lacoste veoma je elegantna, a unutrašnje uređenje je koliko originalno, toliko i domišljato. (...) Spavaća soba danju se preobražava u radnu ili u salon; što se prednjeg dijela (iza vozačeva sjedišta) tiče, ono navečer postaje prostorijica u kojoj tri gore spomenuta muškarca mogu komotno održavati higijenu i obavljati toaletu (u oplati (...) lijevo od vozačeva sjedala i upravljača je umivaonik).
Dekoraciju unutrašnjosti kuće na kotačima g. Raymonda Roussela potpisuje Maple.
Ima električno grijanje i ognjište na zemni plin. Bojler je također na plin.
Namještaj je konstruiran da odgovara svakoj namjeni. Uključuje čak i Fichetov sef.
Emisije svih europskih radiopostaja mogu se hvatati izvrsnim radiouređajem.
Ovaj opis, iako je kratak, pokazuje kako ova prava vila na kotačima, koja može vući i kuhinju-prikolicu, pruža svojemu vlasniku sve ugode

doma u jedva nešto skučenijem prostoru.
Luksuzno vozilo montirano je na Saurerovu šasiju. Optimalna mu je brzina na ravnom 40 kilometara na sat. Bez bojazni može se spuštati i niz najstrmije padine zahvaljujući mogućnosti kočenja motorom.
Upravljač omogućuje dobro "manevriranje" što je veoma korisno na putovanju zavojitim planinskim cestama.
(...) Tek što je napravljena, kuća na kotačima pošla je na 3000 kilometara dugu vožnju Švicarskom i Alsaceom. Svake je večeri g. Roussel uživao u drugačijim vidicima.
Sa svojega se putovanja vratio prepun dojmova.

2

Sveti Jeronim u svojemu radnome kabinetu
Antonello da Messina (London, National Gallery)

Radni kabinet drveni je komad namještaja smješten na popločanom podu katedrale. Stoji na podiju na koji vode tri stepenice i sastoji se od šest ormara s pregradama natovarenim knjigama i raznim drugim predmetima (poglavito kutijama i jednom vazom), te od radne površine na čijem su ravnome dijelu dvije knjige, tintarnica i pero, a na nagnutome knjiga koju svetac upravo čita. Svi su ti elementi fiksni, tj. dio su same konstrukcije, no na podiju su još stolac, na kojemu svetac sjedi, i jedan sanduk.
Svetac je izuo cipele da se uspne na podij. Svoj kardinalski šešir odložio

je na sanduk. Odjeven je u crvenu halju (kardinalsku), a na glavi nosi neku vrstu svećeničke kapice, također crvenu. Sjedi vrlo uspravno i veoma je daleko od knjige koju čita. Prste je uvukao među listove ili kao da samo lista knjigu, ili kao da se mora često vraćati na prethodne dijelove štiva. Na vrhu jedne police, sučelice svecu ali visoko iznad njega, uzdiže se sićušno raspelo.
Na jednoj stijeni polica učvršćene su dvije jednostavne vješalice; na jednoj od njih visi komad odjeće, po svoj prilici amikt ili stola, ali najvjerojatnije ručnik.
U produžetku podija dvije su lončanice – jedna od njih vjerojatno je patuljasto narančino drvo – te tigrasta mačka prema čijem položaju tijela možemo zaključiti da lagano drijema. Iznad naranče na ploči iznad radne površine pričvršćena je pločica na kojoj piše, kao gotovo uvijek na radovima Antonella da Messine, ime slikara i datum nastanka slike.
Sa svake strane i iznad radnoga kabineta nazire se ostatak katedrale. Prazna je, osim lava s desne strane koji, s jednom šapom u zraku, izgleda kao da oklijeva bi li omeo sveca u poslu. U okviru visokih i uskih gornjih prozora ima sedam ptica. Kroz donje prozore možemo vidjeti blago brežuljkast krajolik, jedan čempres, masline, dvorac, rječicu na kojoj dva lika plove u čamcu, a tri pecaju.
Cijeli se prizor vidi kroz široki otvor sa šiljastim lukom na čijem dnu pokraj veličanstvenog bakrena kotlića dopadljivo poziraju paun i posve mlada ptica grabljivica.
Cijeli je prostor organiziran oko kabineta (a cijeli je kabinet organiziran

oko knjige): ledena arhitektura crkve (ogoljelost kamenih ploča, odbojnost stupova) poništava se – perspektiva i okomice ne opisuju više mjesto neizrecive vjere, one su tu još samo kako bi kabinetu dale vrijednost, omogućile mu *da se ugnijezdi*: usred nenastanjivoga, kabinet stvara domaći prostor u kojem spokojno žive mačka, knjige i ljudi.

3

Bjegunac

Pričinja nam se da vidimo most u galopu.
Jacques Roubaud

Zaboravio sam odakle potječe ova anegdota, ne mogu jamčiti da je autentična i nipošto nisam siguran da sam je točno naveo; ipak, čini mi se da sjajno ilustrira ono što želim reći.
Francuski zatvorenik uspio je usred noći iskočiti iz vlaka koji ga je vozio u Njemačku. Nije se vidio prst pred nosom. Zatvorenik nije imao pojma gdje se nalazi. Dugo je nasumce hodao ravno pred sebe. Nakon nekog vremena stigao je do obale neke rijeke. Zatuli sirena. Nekoliko sekundi kasnije valovi koje je izazvao prolazak broda počnu se razbijati o obalu. Prema vremenu koje je prošlo od tuljenja sirene do pljuska valova bjegunac zaključi koliko je široka rijeka; shvativši koliko je široka, prepoznaje ju (bila je to Rajna), a prepoznavši je, shvati gdje se nalazi.

4

Susreti

Ne bi imalo nikakvog smisla da je drugačije. Sve su proučili, sve izračunali, ne dolazi u obzir da se prevare, nitko nikada nije uočio ni jednu pogrešku, makar samo za nekoliko centimetara ili milimetara. Svejedno uvijek osjećam nešto poput ushićenja kad pomislim da su se u sredini tunela kroz planinu Cenis susreli francuski i talijanski kopači.

Nenastanjivo

Nenastanjivo: more u koje otječu otpadne vode, obale načičkane bodljikavom žicom, zemlja bez raslinja, masovne grobnice, hrpe strvina, kaljužaste rijeke, smradni gradovi

Nenastanjivo: arhitektura prijezira i prijetvornosti, mediokritetna taština tornjeva i nebodera, tisuće izbica naslaganih jedne na druge, škrto nadimanje sjedišta tvrtki
Nenastanjivo: usko, zagušljivo, malo, oskudno, skučeno, proračunato u milimetar

Nenastanjivo: zatvoreno ogradom, rampom, rešetkama, lokotom, zidovi nazubljeni krhotinama stakla, špijunke, blindirana vrata

Nenastanjivo: *favelle*, getoi

Odbojno, sivo, bezimeno, ružno, hodnici podzemne željeznice, javni tuševi, skladišta, parkirališta, centri za razvrstavanje pošte, blagajne, hotelske sobe

tvornice, vojarne, zatvori, skloništa, ubožnice, gimnazije, sudnice, školska igrališta

škrti prostori privatnih posjeda, preuređeni tavani, genijalne studentske gajbe, slatke garsonijerice ugniježđene u zelenilu, elegantni stanovi u kojima odsjedamo, trodijelni saloni, velike nenatkrivene terase, neometan pogled, orijentacija na dvije strane, drveće, grede, karakter, raskošno dizajnerski uređen, balkon, telefon, sunce, degažmani, pravi kamin, *loggia*, dvostruki slivnik (od inoksa), tišina, malen privatni vrt, izvanredna prilika

Molimo da poslije deset sati navečer kažete svoje ime

Uređenje:

39533/43/Kam/J
6. studenog 1943.

Zadatak: prikupljanje biljaka za ukrašavanje pojasom zelenila krematorijskih peći br. 1 i br. 2 u koncentracijskome logoru.
Izvor: Razgovor zapovjednika logora, SS-Obersturmbannführera Hössa, i Sturmbannführera Bishoffa.

SS-Sturmbannführeru Caesaru, upravitelju poljoprivrednih dobara koncentracijskog logora u Auschwitzu (Gornja Šleska).
U skladu s naredbom zapovjednika logora, SS-Obersturmbannführera Hössa, krematorijske peći br. 1 i br. 2 koncentracijskog logora okruživat će pojas zelenila koji će služiti kao prirodna granica logora.
Evo popisa biljaka koje treba izdvojiti iz naših šumskih rezervi:
200 lisnatih stabala visokih od tri do pet metara; 100 mladica lisnatih stabala visokih od jednog i pol do četiri metra; 1000 grmova visokih od jednog do dva i pol metra. Sve uzmite iz naših rasadnika.
Molim da nam stavite na raspolaganje tu zalihu biljaka.

Šef središnje uprave zgrada
Waffen-SS-a i policije
Auschwitza
Potpis: SS-Obersturmführer

Naveo David Rousset, *Le pitre ne rit pas*[29], 1948.

Prostor (nastavak i kraj)

Volio bih da postoje stabilna, nepokretna, neuhvatljiva, nedirnuta i gotovo nedodirljiva, ukočena, ukorijenjena mjesta; mjesta koja bi bila orijentiri, polazišne točke, izvori:

[29] Klaun se ne smije. (Op. prev.)

Moj rodni kraj, kolijevka moje obitelji, kuća u kojoj sam se rodio, stablo koje sam gledao kako raste (moj ga je otac zasadio na dan mojega rođenja), tavan iz mog djetinjstva ispunjen netaknutim uspomenama...

Takva mjesta ne postoje, a budući da ne postoje, prostor se dovodi u pitanje, prestaje biti činjenicom, prestaje biti utjelovljen, prestaje biti nečiji. Sumnjamo u prostor: stalno ga moram označavati, određivati; nikada nije moj, nitko mi ga nije dao, moram ga osvajati.

Moji su prostori krhki: vrijeme će ih istrošiti i uništiti: više ništa neće biti nalik onome što je bilo prije, pamćenje će me izdati, u sjećanje mi se uvući zaborav, gledat ću nekoliko požutjelih fotografija izlomljenih rubova ne prepoznajući ih. Bijelim porculanskim slovima zalijepljenim u obliku luka na staklu maloga kafića u Ulici Coquillière više neće pisati: "*Ovdje se možete poslužiti telefonskim imenikom*" i "*Gablec u svako doba dana*".

Prostor se topi kao što pijesak sipi kroz prste. Vrijeme ga odnosi i ostavlja mi samo bezoblične dronjke:
Pisati: pomno pokušavati nešto sačuvati ili održati na životu: nekoliko preciznih mrvica oteti praznini koja se širi, ostaviti ponegdje pokoju brazdu, trag, pečat ili neki znak.

Pariz,
1973-1974.

Popis nekih riječi upotrijebljenih u ovome djelu

Adler, Larry 37
Alpinist 22
Amiens 135
Angustura 36
Avery, Tex 84

Bach, Johann Sebastian 37
Baobab 28
Bar braće Simić 127
Barometar 54
Bayreuth 51
Bazalt 133
Belfortski lav 106
Biljar 51
Božić 129
Brijest 113

Carpaccio, Vittore 40
Cestari 23
Ciceron 134

Čempres 134
Čizme 13

Dadilje 23
Dugommier 53
Dumas, Alexandre 19
Duša 99, 137

Éblé, Jean-Baptiste 128
Étretat 38
Euler, Léonard 65

Francuski ključevi 102
Fotografije 121
Freud, Sigmund 128

Gablec 150
Grafiti 81
Graubindenska šunka 52

Harem 28
Harmonij 37
Haydn, Joseph 54

Igra goa 65
Ikar 75
Izvori 149

Jabuka 45
Javni tuševi 148
Juha 139

Kabel 84, 102
Kanta za smeće na nožicu 69
Karakter 148
Kemijska čistionica 46,92
Kestenjar 23
Kip 22, 102
Klavirist 23
Kočije 105
Kolač s putrom 23
Kolica 67
Kolijevka 150
Konjić na kotačićima 67
Kost 139
Kradom pogledavati 76
Kristofor Kolumbo 124
Kromosom 133
Krug 135

Lađice 77
Lagano drijemati 145
Lav 145
Léopold Bloom 139
Lion noir 13
Litografija u boji 35
Lucerna 112
Luj XVI 53
Lula 69

Ljubičasto 12

Magla 129
Majka Domovina 123
Malteški križ 55
Marshmallows 37
Melbourne 133
Michelin 30
Michigan 58
Mir 111
Moja nećakinjica 100
Moriceova crta 122
Muza 29

Narančino drvo 145
Nedjelja 91
Ničija zemlja 121
Nouvelle Revue Française 58

Oblutak 30
Osobna vaga 69

Palčić 27
Pediker 45
Pisa 139
Pijesak Beauchampa 84
Platana 102
Pljusak 146

Poligraf kretanja šahovskoga konja 65
Poljak 85
Pontoise 12
Porculan 150
Portulan 21
Poštanski kalendar 30
Poterne des Peupliers 93
Pralje 22
Praonica 51
Pravokutni paralelopiped 47
Pretili muškarci 129
Prijekladi 66
Prijevara 104
Prozor koji se otvara okomito 35
Ptica 83
Puslica 85
Puška 59

Račići 113
Radiouređaj 143
Rasadničar 22
Razgovor 149
Rokovnik 137
Rostand, Edmond 78

Saenredam, Pieter 55
Sahara 83
Saint-Antoine 93, 98
Saint-Chély-d'Apcher 39
Saint-Cloud 98
Saint-Denis 98
Saint-Germain 79, 83, 84, 98
Sainte-Hélène 19
Saint-Honoré 98
Saint Jacques 106
Saint-Jean-Rohrbach 128
Saint-Lazare 82
Saint-Nazaire 98
Saint-Ouen 84
Sef 143
Seljački kruh 111
Sirena 146
Sisley, Alfred 35
Slonovi 140
Slovo C 101
Slovo R 133
Slovo T 78
Skinnerova kutija 55
Strvina 41
Sveti Jeronim 144
Sveti Toma Akvinski 83
Svitak s pričom o Genjiju 65
Sylvia Scarlett 128

Šivati 50
Škarice za nokte 29

Šot 21
Štednjak 46
Šumarci 122
Šunka 45, 52

Tarn 128
Tavan 148, 150
Telefonski imenik 150
Tintarnica 68, 144
Tjestenina 40
Tost 66, 67
Toul 112
Trazimensko jezero 19
Trešnje 92, 112
Trobojna zastava 78

Ulica Le Paradis 93
Uvijači 70
Uzglavlje 28
Užina 49

Velika iluzija 122
Veliko crveno "O" 104
Verdun 112
Vješalica 40, 69
Vješalica za kapute 47, 127
Vještičina kolibica 52
Vjetar 98
Voćni žele 81
Vrč za vodu 35
Vremenske kapsule 87

Wright, Frank Lloyd 59

Zabranjeni planet 58
Zelenilo 148, 149
Zemljani sag 31
Zid od nepravilnog kamenja 59
Zimski vrt 106
Zrakoplov 127
Zublja 54
Zubobolja 40

Žarulja 71
Željezna zavjesa 23
Žličica 85
Žut 78

1982. u jednom kalifornijskom opservatoriju otkriven je novi maleni planet br. 2817 (1982 UJ) kojemu su dali ime Georges Perec

SADRŽAJ

Predgovor 11

Stranica 15

Krevet 25

Još nekoliko banalnih stvari

Spavaća soba 33

Ulomci djela u nastanku – Problemčić –

Mala dokona misao br. 1 – Mala dokona misao br. 2

Stan 43

O beskorisnome prostoru – Odseliti se – Useliti se –

Vrata – Stubišta – Zidovi

Zgrada 63

Projekt za roman

Ulica 73

Vježbe – Skica pisma – Mjesta

Četvrt 89

Život u kvartu – Smrt četvrti

Grad 95

Moj grad – Strani gradovi – O turizmu – Vježbe

Selo 109

Seoska utopija – Nostalgična (i lažna) alternativa –

O kretanju 115

Zemlja 119

Granice – Moja zemlja – Europa

Svijet 125

Prostor 131

O ravnim crtama

Mjere

Igrati se prostorom

Osvajanje prostora 141

Kuća na kotačima g. Raymonda Roussela – Sveti Jeronim u svojemu radnome kabinetu – Bjegunac – Susreti – Nenastanjivo – Prostor (nastavak i kraj)

Popis nekih riječi upotrijebljenih u ovome dijelu 151

BIBLIOTEKA PSEFIZMA

RIJEČ UREDNIKA

Ideja o pokretanju arhitektonske stručne biblioteke javila se devedesetih godina prošloga stoljeća kako bi se ispunio vakuum teorijske misli u našoj sredini. Biblioteka je formalno osnovana 1995. te stasala naredne godine objavljivanjem prvoga izdanja u okviru Udruženja hrvatskih arhitekata (UHA) gdje su prije tridesetak godina objavljivani pretežno priručnici bez teorijskih i širokočitalačkih aspiracija. Od prvoga su dana uredništvo sačinjavali Zvonko Maković i Tomislav Premerl, a koncepcija se stručne biblioteke zasnivala na objavljivanju temeljnih arhitektonskih spisa koji nikada nisu bili prevedeni na hrvatski jezik, svojevrsne arhitektonske lektire koja je, uz edukativni karakter nezaobilaznoga štiva arhitekata taj medij trebala približiti ostalome čitateljstvu. Širenjem interesa za arhitektonskom teorijom koja u nas gotovo i nije postojala otvorio se prostor za sustavnije praćenje naše recentne arhitektonske misli i prakse kao i valorizacije baštine, što je potaklo domaće autore da daju svoj doprinos. Stručna biblioteka se sastojala iz izdanja nekoliko grupacija: arhitektonska teorija od otkrića Vitruvijevoga manuskripta do Ledouxa, klasici modernističke misli, povijesti moderne arhitekture, zbornici eseja, monografije, priručnici, leksikoni i rječnici, arhitektonski bestseleri, vodiči te reprinti. Biblioteka je nazvana Psefizma po najstarijem europskome očuvanom urbanističkom dokumentu iz 3. stoljeća prije Krista, kamenoj ploči iz doba grčke kolonizacije pronađenoj kraj Lumbarde na otoku Korčuli, koja se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Prvi naslov u biblioteci bio je kreativni reprint kultne knjige Stjepana Planića trostrukog naslova "Treba znati... – Progres graditeljstva – Problemi

savremene arhitekture", napisane 1931. te objavljene 1932. Radi se o temeljnome spisu naše arhitekture između dva svjetska rata, knjizi-zborniku koja je prateći međunarodna zbivanja toga vremena prezentirala arhitektonsku produkciju u Hrvatskoj, kao i autentične oglase građevinskog obrta i industrije putem kojih se financirala. Uslijedili su "O stanovanju" Zdenka Strižića te redakcijski dopunjeno i prošireno izdanje slavnoga zbornika Ulricha Conradsa "Programi i manifesti arhitekture 20. stoljeća" i tako redom. Koncepcija, dinamika, a pogotovo široka uspješnost stručne biblioteke očigledno je pomutila kaljužu dugogodišnjeg prešutnog dogovora sredine (kako je najbolje da se u toj domeni zapravo ne zbiva ništa) pa je ubrzo postala predmetom neviđene hajke u DAZ-u (Društvu arhitekata Zagreba) i UHA-i što je rezultiralo njenim elegantnim premještanjem u okrilje DAGGK-a (Društva arhitekata, građevinara i geodeta Karlovac) uz pomoć agilne predsjednice Mirjane Goršić, gdje je kao prvi naslov u svibnju 1998. objavljena Le Corbusierova knjiga "Tri temeljna humanistička načela", a do danas je izašlo desetak naslova. Koncepcijski se biblioteka ubrzo preorijentirala na najsuvremenije teorijske naslove s izletima u graničja i nearhitektonske medije pa smo tako objavili prve prijevode Paula Virilioa ("Brzina oslobađanja") i Jeana Baudrillarda ("Simulakrumi i simulacija"). Ti su naslovi, zajedno s "Nemjestima" Marca Augéa iz 1992, "Pokretima zemlje" Bernarda Cachea iz 1995. i "Konstrukcijama" Johna Raychmana iz 1998, ubrzo stvorili svojevrsnu biblioteku u biblioteci. Na taj se niz "naslanja" i prvi naslov Psefizme u izdanju Meandra koji je pred vama. Njime smo otišli još korak dalje budući

da se radi o prvom "čistom" književnom djelu u okviru stručne biblioteke te prvom prijevodu na hrvatski jezik u našoj sredini malo znanoga i prerano preminuloga francuskog Židova Georgesa Pereca. Naime, autor danas visokocijenjenoga djela "Život: uputstvo za upotrebu" imao je samo 46 godina kada ga je 1982. zadesila smrt. Bez obzira na tragično djetinjstvo, tijekom kojega je njegova majka deportirana u Auschwitz, Perec je napisao neke od najzabavnijih štiva našega doba. Njegovo je književno djelo svjesno variralo u formi i stilu, a ovaj nam prijevod slikovito predočuje njegovu karakterističnu lakoću "dodira", ironičan humor i pristupačnost. Zašto baš "Vrste prostora"? Jednostavno zato što je prostor najeminentnija arhitektonska "materija", a u ovome se slučaju radi o, kako će sam pisac napomenuti, "dnevniku jednog korisnika". Dakle ne "profesionalca" koji će nas pokušati uvjeriti u ispravnost svojih pretpostavki, teorija ili realizacija, već "obična" čovjeka koji se neće libiti da nas upozna sa svojim subjektivnim i intuitivnim doživljavanjima. Sve će nas to uputiti na notornu činjenicu od koje arhitekti tako rado bježe – da svatko, naposljetku, "svoj" prostor proizvodi sâm te da arhitektonski kreirani artificijelni prostor ima autonoman život koji se ne može kontrolirati. Zato su Perecovi prostori "krhki", podložni vremenskom trošenju i habanju, nestalni i neuhvatljivi poput "pijeska što sipi kroz prste". Jer, "ono što nazivamo svakidašnjošću nije bjelodano, nego mutno, poput oblika sljepoće ili načina anestezije", a prostore ne možemo okarakterizirati "ni neprekidnim ni beskrajnim ni homogenim ni izotropnim". Perec pred čitatelja iznosi svoje nejasne osjećaje, dvojbe,

nemogućnosti jednoznačnih određenja, ukazujući prije svega na (Le Corbusierove) "oči koje ne vide". Odnosno, kako sâm kaže: "Nije problem osmisliti prostor, a još manji preoblikovati ga (danas ima i previše dobronamjernih ljudi kojima je posao promišljati okoliš...), nego ga istražiti, ili, još banalnije, iščitati ga". Zato bi se moglo reći da je osnovna "zadaća" ove knjige upravo poticaj na naše osobno putovanje kroz egzistencijalne prostore što ih svakodnevno "proizvodimo".

I na kraju velika zahvala Branku Čegecu koji nije okolišao ni trenutka kada sam mu predložio da Psefizma nađe profesionalizirano utočište u okviru njegove znamenite izdavačke kuće ili, bolje rečeno, kulturološkoga projekta zvanog Meandar.

Krešimir Rogina

DO SADA OBJAVLJENO U BIBLIOTECI PSEFIZMA

Stjepan Planić PROBLEMI SAVREMENE ARHITEKTURE
Zdenko Strizić O STANOVANJU
Ulrich Conrads PROGRAMI I MANIFESTI ARHITEKTURE XX STOLJEĆA
TKO JE TKO U HRVATSKOJ ARHITEKTURI – zbornik 1997/98
Sena Sekulić–Gvozdanović ŽENA U ARHITEKTURI
Le Corbusier TRI TEMELJNA HUMANISTIČKA NAČELA
Peter Blake MAJSTORI GRADITELJI
Aldo Rossi ARHITEKTURA GRADA
KARLOVAČKI PROIZVOD ZA 5 KONTINENATA – zbornik o tvornici Mustad
Paul Virilio BRZINA OSLOBAĐANJA
Bernard Cache POKRETI ZEMLJE
John Raychman KONSTRUKCIJE
Marc Auge NEMJESTA
Jean Baudrillard SIMULAKRUMI I SIMULACIJA
GRAD ZA 21. STOLJEĆE – zbornik simpozija o industrijskom nasljeđu
Mala Psefizma SKICE I CRTEŽI VIKTORA KOVAČIĆA
Mala Psefizma SKICE I CRTEŽI STJEPANA PODHORSKOG
Mala Psefizma SKICE I CRTEŽI VJEKOSLAVA BASTLA
Mala Psefizma SKICE I CRTEŽI EDE SENA
Mala Psefizma KRISTL PICELJ RAŠICA SRNEC
Mala Psefizma ODABRANI ESEJI NIGELA WHITELEYA
Komplet razglednica TREBA ZNATI...
Komplet razglednica MOTIVI INDUSTRIJSKOG KRAJOLIKA
CD-ROM Stjepan Planić SINTEZA FUNKCIONALISTIČKOG I ORGANIČKOG

La publication de cet ouvrage, dans le cadre du Programme d'Aide à la Publication "A. G. Matoš" bénéficie du soutien du Ministère Français des Affaires Etrangères .

Objavljivanje ovog djela, u okviru Programa pomoći nakladništvu "A. G. Matoš", pomoglo je Ministarstvo vanjskih poslova Republike Francuske.

GEORGES PEREC

roden je 1936. u Parizu. Studirao je sociologiju, a u književnosti se javio romanom Stvari (Les choses, 1965, Nagrada Renaudot), u kojemu je portretirao društvo kojim vladaju predmeti i mode. Njegova je tehnika nalik kameri koja samo bilježi situacije, slijedi likove. Perec istu formulu primjenjuje i u sljedećim djelima, na analizu jezika (Iščeznuće / La disparition, 1969), snova (Mračni dućan / La boutique obscure, 1973), pa čak i sjećanja. U djelima W ili uspomena iz djetinjstva (W ou le souvenir d'enfance, 1975) i Sjećam se (Je me souviens, 1978) on, parodirajući autobiografski žanr, ne traga za intimnom i neponovljivom bîti vlastitoga ja, nego za njegovim najbanalnijim i stereotipnim aspektima. Napisao je ukupno dvadesetak knjiga, od romana do zbirki križaljki, od ogleda do parodija, od poezije do jezičnih igara. Bio je fasciniran palindromima, anagramima, lipogramima (cijeli roman Iščeznuće napisan je bez samoglasnika "e", koji je u francuskom jeziku najčešći, baš kao u hrvatskom "a") i jezičnim igrama. Vrste prostora (Espèces d'espaces, 1974) tekst je u kojemu Perec na nov, neobičan način promišlja "obične", svakodnevne prostore. Kapitalnim mu se djelom smatra Život: upute za uporabu - romani (La vie: mode d'emploi - romans, 1978, Nagrada Médicis), romanu vrlo složene strukture u kojemu opisuje život u jednoj pariškoj zgradi. Bio je članom OuLiPo-a (Ouvroir de Littérature Potentielle, odnosno Radionice potencijalne književnosti), kojega su osnovali Raymond Queneau i François LeLionnais, a koji na književnost primjenjuje formalne postupke posuđene iz područja matematike, logike ili šaha. Perec je preminuo 1982. godine u Ivryju.